

การตีความแนวความคิดทางการเมืองของหลวงวิจิตรวาทการ

ความนำ

หลวงวิจิตรวาทการนับว่าเป็นปราชญ์ที่มีความรู้ความสามารถ ตลอดจนมีชื่อเสียงที่สุดของประเทศไทยคนหนึ่ง เป็นผู้ที่รอบรู้และเชี่ยวชาญในศิลปะวิทยาการเกือบทุกสาขา เช่น การทูต การเมืองการปกครอง การศึกษา ปรัชญา จิตวิทยา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี อักษรศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ ตลอดจนศิลปะการดนตรี วรรณคดี และการละคร หลวงวิจิตรวาทการได้ทำการศึกษาค้นคว้า จนสามารถนำความรู้นั้นมาใช้จนเกิดประโยชน์แก่ตนเองและประเทศชาติได้อย่างดียิ่งจึงนับว่าเป็นบุคคลหนึ่งในบรรดา "คนมีประโยชน์" ของชาติ ชีวิตการทำงานของหลวงวิจิตรวาทการเป็นเรื่องที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง สมควรยึดถือเป็นแบบอย่างและเป็นแนวทางในการสร้างตน และการทำงานของคนในสมัยปัจจุบัน¹

หลวงวิจิตรวาทการ เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 11 สิงหาคม พุทธศักราช 2441 เวลา 4 นาฬิกา ก่อนรุ่ง ฝน ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งบิดา คุณพ่อ อิน วัฒนปฤดา และมารดา คุณแม่ คล้าย วัฒนปฤดา

---

¹ สฤษดิ์ ธนะรัชต์, "คำไว้อาลัย" วิจิตรานุสรณ์ เล่ม 1 ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2505), หน้า (ก).

มีอาชีพทางค้าขาย แต่เนื่องจากมารดามีบุตรถึง 8 คน² จึงทำให้ต้องชวน
 ขวายทุกวิถีทางที่จะหารายได้มาเลี้ยงบุตรทุก ๆ คน ถึงแม้ว่าบิดามารดาจะต้อง
 ออกทำงานตั้งแต่ 4 นาฬิกาและกลับมาในเวลาค่ำด้วยความเหน็ดเหนื่อยก็ตามที่
 บิดาก็ยังคิดถึงเรื่องการศึกษาของบุตรอยู่เสมอ จะเขียน ก. ข. ใส่กระดาน
 ชนวนไว้ให้เวลากลางคืน และให้คุณชายคอยดูแลให้เขียนตาม เวลาค่ำเมื่อบิดา
 กลับมาเห็นว่าเขียนได้ถูกต้องแล้วก็เขียนต่อให้ใหม่ ส่วนภาระทางหลับนอนก็มอบ
 ให้คุณย่าคอยดูแลอีกทีหนึ่ง ซึ่งคุณย่านั้นเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องนิยายต่าง ๆ เป็น
 อย่างดีก็ได้เล่าให้หลวงวิจิตรวาทการฟัง เช่น เรื่องสังข์ทอง เรื่องรามเกียรติ์
 เรื่องอิเหนา เรื่องพระอภัยมณี และเรื่องขุนช้างขุนแผน เหล่านี้อยู่ในความทรง
 จำของหลวงวิจิตรวาทการเป็นอย่างดี ครั้นเมื่อมีอายุครบ 8 ขวบ ก็ได้เข้า
 เรียนที่โรงเรียนวัดชวิต ตำบลสะแกกรัง เมื่ออายุ 10 ขวบก็สอบไล่ได้ประโยค
 ประถม แต่เนื่องจากบิดามารดาขัดสนเรื่องทุนที่จะให้ศึกษาจึงได้เปลี่ยนวิถีศึกษา
 ให้เป็นไปในทางธรรม ณ วัดมหาธาตุ ตั้งแต่อายุ 13 ปี ถึง 20 ปี³ ชีวิต
 การศึกษาทางธรรมของหลวงวิจิตรวาทการ ถึงแม้ว่าจะจะเป็นเนรทก็จริงอยู่ แต่มี
 ความสามารถที่จะแก้กระทู้ธรรมได้เป็นอย่างดีเป็นที่เลื่องลือกันอยู่ในบรรดาสงฆ์
 โดยทั่วไป นอกจากนั้นก็ได้ใช้เวลาว่างไปศึกษาภาษาต่างประเทศประกอบด้วย
 จนมีความรู้ความสามารถพอที่จะเข้ารับราชการได้ และใน พ.ศ. 2453 ก็
 สอบไล่ได้บาลีประโยค 5 ซึ่งในการสอบไล่ได้ในครั้งนั้นสอบไล่ได้ที่ 1 ได้รับ
 ประกาศนียบัตรจากพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน

---

²วิจิตรวาทการ, ความฝัน (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สาร
 มวลชน, 2532), หน้า 2.

³วิจิตรวาทการ, กุศโลบายสร้างควมยิ่งใหญ่ (พระนคร : โรงพิมพ์
 สารมวลชน, 2491), หน้า ประวัตติ.

โอกาสเช่นนี้ น้อยคนนักที่จะประสบความสำเร็จ เมื่อได้ศึกษาทางธรรมมา
เพียงพอแล้ว ก็มานึกคำนึงถึงความปรารถนาที่ตั้งไว้ว่าจะต้องไปต่างประเทศ
ให้จงได้ ทั้งที่ความดีของหลวงวิจิตรวาทการก็มีอยู่มาก และเป็นที่รักใคร่ของ
พระคุณเจ้าสมเด็จพระวันรัต เขมจารี วัดมหาธาตุ อยู่มิใช่น้อย ประกอบกับเป็น
หลานรักหลานใคร่ของพระคุณเจ้าสมเด็จพระวันรัต เขมจารี ด้วย พระคุณเจ้าฯ
เห็นว่าเรียนเก่ง ก็มีความประสงค์จะให้ได้ดีทางพระพุทธศาสนา แต่ปณิธานของ
หลวงวิจิตรวาทการก็มีอยู่ว่า จะต้องหาโอกาสไปต่างประเทศให้จงได้ ได้มา
กระตุ้นเตือนใจอยู่เสมอ ฉะนั้นในที่สุดก็ได้ขอลาสิกขาบทจากพระคุณเจ้าสมเด็จพระ
พระวันรัต เขมจารี วัดมหาธาตุ จนสำเร็จ ในปี พ.ศ. 2461 ก็สมัครเข้า
ทำงาน ณ กระทรวงการต่างประเทศ ในขั้นแรกนั้นก็ได้รับแต่งตั้งให้ดำรง
ตำแหน่งเสมียนตรี ได้รับพระราชทานเงินเดือนเพียง 20 บาท แต่ในการ
ทำงานด้านเดียว โดยไม่มีคุณวุฒิทางอื่นประกอบด้วยแล้ว ย่อมเป็นการยากยิ่งที่
จะก้าวหน้าต่อไปได้ดี จึงได้ใช้เวลาว่างเหล่านั้นไปศึกษาในโรงเรียนกฎหมาย
ในการเรียนกฎหมายก็มีความยากลำบากมิใช่น้อย ถ้าหากว่าขาดตำรับตำรา
อีกด้วย ก็ยิ่งเพิ่มความตรากตรำเหน็ดเหนื่อยเพิ่มขึ้นอีก ด้วยความขัดสนจึงต้อง
ขอยืมหนังสือของเพื่อน ๆ มาลอกคัดเพื่อเก็บเอาไว้เป็นตำราศึกษาต่อไปโดย
เฉพาะในระชะนั้นต้องมาเช่าห้องอยู่ต่างหากทำให้ต้องมีรายจ่ายทั่ว ๆ ไปสูงขึ้น
แต่อาศัยบุคคลลักษณะที่มีความเฉลียวฉลาดเป็นทุน มีความอดทนขยันจึงทำให้
ได้มีโอกาสเรียนและทำงานไปพร้อม ๆ กันด้วยความเรียบร้อย ทางด้านการ
ศึกษากฎหมายก็สอบได้ภาค 1 ส่วนทางด้านการทำงานนั้น โดยที่ ได้รับ
ราชการในกองการกงสุล ในสมัยที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
เทววงศ์วโรปการ เป็นเสนาบดี ในสมัยนั้น การมาทำงานตรงเวลาก็นับได้ว่า
เป็นคนดี เป็นบุคคลที่ชอบศึกษามาแต่ไหนแต่ไรแล้ว ฉะนั้นในการศึกษาเมื่อ
มีความสนใจอยู่แล้ว การรอรู้งานจากง่ายไปหายาก จึงเป็นของที่ไม่ลำบาก
มากนัก ซึ่งการทำงานในเวลานั้นจะเริ่มทำงานแต่เวลา 10.00 น. และเลิก

เวลา 16.00 น. ซึ่งจะไปทำงานก่อนเวลา 10.00 น.⁴ อยู่เสมอเป็นประจำ ฉะนั้นเมื่อถึงเวลา 10.00 น. ก็ได้ทำงานไปแล้วอย่างน้อยสองเรื่องชื่อของผู้ปฏิบัติงานย่อมจะเป็นที่สะดุดตาของผู้บังคับบัญชาอยู่เสมอ และในเวลาเพียงเล็กน้อยเท่านั้นก็เป็นบุคคลที่เด่นในกองการกงสุล ด้วยความรอบรู้ประกอบกับความสามารถจึงได้ใช้เวลาเพียง 2 ปีเศษ ก็ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นผู้ช่วยเลขานุการสถานทูตไทยประจำปารีส สมัยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรรุญศิศักดิ์ กฤดากร เป็นอัครราชทูต ในวันที่ 28 เดือนสิงหาคม 2463 นั้นเอง ทำให้การศึกษากฎหมายจำต้องหยุดชะงักไปอีกและไม่สามารถจะเรียนต่อให้จบภาค 2 ได้ ส่วนในการปฏิบัติราชการในหน้าที่ ณ สถานทูตไทยประจำกรุงปารีสนั้น มีคนทำงานที่เป็นฝรั่งมากกว่าคนไทย ส่วนคนไทยมีเพียง 5 คนเท่านั้น ซึ่งในขณะนั้นงานทุก ๆ อย่างในภาคพื้นยุโรปก็ได้มาระดมอยู่ที่กรุงปารีสเกือบทั้งนั้น เช่น เรื่องการปฏิกรรมสงคราม งานชำระบัญชีชนชาติศัตรูซึ่งเป็นผลแห่งสัญญาแวร์ซาย งานสันนิบาตชาติ ซึ่งเป็นงานใหญ่มีคุณภาพและปริมาณมากเท่า ๆ กับงานของสถานทูตเอง งานเจรจาสัญญาใหม่กับเยอรมนีซึ่งสัญญาเก่าสิ้นอายุไปด้วย การประกาศสงครามกับเยอรมนีในสงครามโลกครั้งที่ 1 งานแก้ไขสนธิสัญญาใหม่ ซึ่งประเทศไทยได้สิทธิตามสัญญาแวร์ซาย เป็นการแก้ไขกับทุกประเทศ และสำหรับประเทศบนภาคพื้นยุโรปนั้น รัฐบาลได้มอบหน้าที่ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรรุญศิศักดิ์กฤดากร อัครราชทูต เป็นผู้เจรจาทุกแห่งและหลวงวิจิตรวาทการเป็นเลขานุการที่เด็กที่สุด และถูกท่านอัครราชทูตเรียกใช้มากที่สุด เพราะเป็นคนโปรดปราน ถึงกับบัญชาให้ติดเครื่องโทรศัพท์ไว้บนหัวนอนเตียงของหลวงวิจิตรวาทการ เพื่อจะได้เรียกใช้ได้สะดวก ไม่ว่าจะให้

---

⁴ เฉลียว พันธุ์สีดา, หลวงวิจิตรวาทการและงานด้านประวัติศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2520), หน้า 34.

ปฏิบัติงานอย่างไร หรือติดดินเพียงไร ทั้ง ๆ ที่อากาศหนาวจัดก็ต้องลุกจากที่นอนเพื่อไปปฏิบัติงานยังอีกตึกหนึ่งตามพระบัญชา⁵ บางครั้งก็เพียงแต่หยิบหนังสือเล่มเดียวจากตู้หนังสือในห้องพระบรรทมก็เรียกใช้ จึงเป็นที่สพพระทัยท่านอัครราชทูตเสมอ ส่วนในการปฏิบัติราชการนอกสถานทูตก็ต้องติดตามเสด็จไปเจ้เนว่า ประเทศสวีตเซอร์แลนด์ เพื่อประชุมใหญ่ของสันนิบาตชาติซึ่งใช้เวลาปีละเดือนเศษ และการประชุมพิเศษอื่น ๆ ราวปีละ 3 เดือน แต่การเขียนรายงานการประชุมทั้งหมดนั้น หลวงวิจิตรวาทการทำแต่ผู้เดียวเพราะต้องรายงานการประชุมที่ส่งมากระทรวงเป็นภาษาไทย ด้วยความสามารถดังกล่าว จึงได้เลื่อนขึ้นเป็นเลขานุการสถานทูตไทย ประจำปารีส และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น รองอำมาตย์เอก หลวงวิจิตรวาทการ เมื่อวันที่ 1 เดือนเมษายน 2467 ถึงแม้ว่างานที่ต้องปฏิบัติจะหนักสักเพียงไร ก็ได้หาเวลาว่างเพื่อเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยปารีสเพื่อศึกษาวิชากฎหมายและรัฐศาสตร์อีก แต่เป็นที่น่าเสียดายเพราะว่าโอกาสที่จะศึกษา ก็ได้หยุดชะงักลงในเมื่อทางการได้ย้ายจากสถานทูตไทยประจำปารีส ไปเป็นเลขานุการสถานทูตประจำลอนดอน เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2469 และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นอำมาตย์ตรี ในวันที่ 21 เดือนพฤศจิกายน 2469 นั้นเอง ส่วนเงินเดือนก็ได้รับพระราชทานสูงขึ้น หลวงวิจิตรวาทการได้ปฏิบัติราชการ ณ สถานทูตไทยประจำลอนดอน เกี่ยวกับการเงินเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีหน้าที่พิเศษเช่นที่ปารีส และในปีนี้อเองทางประเทศฝรั่งเศสก็ได้มอบ "ตราเลขของดอนเนอร์ ชั้นที่ 5 (ฝรั่งเศส)" ให้ แต่เหรียญตราดวงนี้ทางประเทศฝรั่งเศสได้เรียกคืน เมื่อเกิดกรณีพิพาทอินโดจีน โดยอ้างว่าไทยเป็นศัตรูร้ายแรงของฝรั่งเศส

⁵ ชิน ชุมชุม, วิจิตรอนสุรณ หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ (พระนคร : โรงพิมพ์ไม้ปรากฏ, 2505), หน้า 3.

เนื่องจากหลวงวิจิตรวาทการได้ใช้เวลาว่างในขณะที่เป็นเลขานุการ
 อยู่ ณ สถานทูตลอนดอน ประพันธ์หนังสือที่เกี่ยวกับวิชาการไว้หลายเล่ม โดย
 อุทิศให้แก่บุคคลต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่รักและเคารพ เช่น หนังสือ "พฤษานาภาพ" ซึ่ง
 พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2471 "ขอถวายเป็นเครื่องบูชาพระคุณแด่ มหาอำมาตย์เอก
 พระวรวงศ์เชอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ
 ผู้ประสาทความสุขความเจริญแก่ข้าพเจ้า" หนังสือ "วิชาแปดประการ" พิมพ์
 เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2471 "ขอถวายแด่พระคุณเจ้า สมเด็จพระวันรัต
 (เฮง เขมจารี ป.9) วัดมหาธาตุ" หนังสือ "มหาบุรุษ" พิมพ์เมื่อวันที่ 11
 ตุลาคม 2471 "ขออุทิศแด่ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของมารดาบังเกิดเกล้าของ
 ข้าพเจ้า ผู้ได้อุ้มครรภ์กล่อมเกลี้ยงเลี้ยงข้าพเจ้ามา และใฝ่ใจสั่งสอนข้าพเจ้า"
 และเรื่อง "มันสมอง" พิมพ์เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2471 "ขอให้เป็นเครื่อง
 บูชาคุณแต่บิดาของข้าพเจ้า ผู้ได้ฝ่าชีวิตที่ยากจนข้นแค้นอย่างสาหัส มีความ
 พยายามอย่างบุรุษที่ดีเลิศ ใช้กลางวันเป็นเวลาอาบเหงื่อต่างน้ำหาเลี้ยงชีพและ
 ใช้เวลากลางคืนเป็นเวลาอบรมสั่งสอนข้าพเจ้า" จนกระทั่งถึงวันที่ 1 มกราคม
 2472 ก็ถูกทางราชการย้ายกลับมาประจำกระทรวงในตำแหน่งหัวหน้ากองการ
 กงสุล อาจเป็นเพราะหลวงวิจิตรวาทการมีความสามารถดังกล่าว ฉะนั้นในวันที่
 1 กรกฎาคม 2472 นั้นเอง ก็ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นหัวหน้ากองการทูตซึ่ง
 ได้รับพระราชทานเงินเดือนมากขึ้น หลวงวิจิตรวาทการประจำอยู่ในตำแหน่ง
 หัวหน้ากองการทูตประมาณ 2 ปีเศษ เมื่อถึงวันที่ 1 ตุลาคม 2474 ก็ย้ายมา
 รับราชการในตำแหน่งหัวหน้ากรมการเมืองโดยได้รับเงินเดือนเท่าเดิม และได้
 รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นอำมาตย์โท ในวันที่ 8 พฤศจิกายน 2474 ใน
 วันที่ 1 เมษายน 2475 ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นไปเป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมการเมือง
 เนื่องจากหลวงวิจิตรวาทการมีความริเริ่มในการทำงานเป็นอย่างยิ่ง เมื่อไปอยู่
 ณ ที่ใด ก็พยายามปฏิบัติทุกสิ่งทุกอย่างให้ทันสมัยและเหมาะสมกับเหตุการณ์อยู่
 เสมอ ย่อมเป็นที่รักใคร่ของผู้บังคับบัญชา ประกอบกับเป็นผู้มีความรอบรู้ จึงได้

ถูกเชิญไปบรรยายวิชาประวัติศาสตร์ ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในที่สุดผู้ก่อ
การเปลี่ยนแปลงการปกครองที่สำคัญสองท่านคือ ฯพณฯ จอมพล ป.พิบูลสงคราม
และ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ มีความเห็นสอดคล้องต้องกันว่าควรจะให้หลวงวิจิตร
วาทการมาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร^๑ ฉะนั้น ในวันที่ 23 สิงหาคม
2477 หลวงวิจิตรวาทการก็มาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรในการดำรง
ตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรนั้นเป็นงานที่หนักใจมาก เพราะไม่มีความชำนาญ
ในเรื่องงานสถาปัตยกรรม ช่างเขียนช่างปั้น เมื่อได้มาดำเนินงานก็ได้เริ่ม
วิวัฒนาการ ซึ่งมีความยากลำบากมาก เพราะก่อนที่จะเกิดเป็นกรมศิลปากรขึ้น
ก็มีรูปสภาซึ่งเรียกกันว่าราชบัณฑิตยสภา และมีกรรมการซึ่งประกอบด้วยผู้ทรง
คุณวุฒิต่าง ๆ บังคับบัญชางานเฉพาะอย่าง เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงบัญชางานพิพิธภัณฑสถาน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงบัญชางานช่าง พระราชวรวงศ์เธอกรม
หมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงบัญชาหอสมุด ท่านเจ้าคุณโบราณราชธานินทร์ บัญชางาน
โบราณคดี เมื่อเปลี่ยนรูปมาเป็นกรมขอมมีอธิบดีเป็นผู้บังคับบัญชา แต่อย่างไรก็ดี
ก็สามารถทำงานด้านนี้สำเร็จลุล่วงมาได้เป็นอย่างดี โดยการถือหลักความ
เคารพต่อพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ 3 พระองค์ รับเอางานมาจากพระหัตถ์ เคารพต่อ
นักปราชญ์ผู้ใหญ่หลายวิชาที่ทำงานในกรมศิลปากร ให้ความระมัดระวังในความ
สัมพันธ์การติดต่อทุก ๆ อย่าง เมื่ออยากทำอะไรสักเล็กน้อยก็หารือก่อนเหมือน
อย่างว่าเป็นครูอาจารย์ ส่วนงานละครและงานดนตรี ซึ่งเป็นของใหม่ก็จัด
ดำเนินการเสียเอง การตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางค์ชั้นนั้น ได้ถูกโจมตีทุกทิศทาง
ว่า งานเดินกินรำกินเป็นงานชั้นต่ำไม่น่าที่จะดำรงขึ้นให้เปลืองเวลา ความยาก

^๑วิจิตรวาทการ, พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ปลัดบัญชาการสำนัก
นายกรัฐมนตรี (พระนคร : โรงพิมพ์เรืองธรรม, 2505), หน้า 73.

ลำบากคือจะต้องทำโดยไม่มีเงิน ครั้นจะขอขบประมาณในเรื่องเงินก็จะได้รับความแรงร้ายยิ่งกว่าขอทาน เพราะขอทานนั้นเมื่อท่านที่ไม่มีศรัทธาก็ไม่ให้เงินก็ไม่ว่าอะไร แต่ตอนขอขบประมาณนั้นนอกจากจะไม่ได้แล้วยังถูกเหยียดหยันหัวเราะเป็นของสนุกกันในที่ประชุมที่เดียว แต่ก็ได้รับความช่วยเหลือจากท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ พระสารสาสน์ประพันธ์ ซึ่งเคยรับราชการร่วมกันที่สถานทูตไทยประจำปารีสเป็นอย่างดี โดยให้ครูมาสอนโรงเรียนนาฏดุริยางค์ รัยเงินเดือนทางกระทรวงธรรมการไปพลางก่อนจนกว่าจะมีเงินของตนเอง ราวหนึ่งปีภายหลังการฝึกซ้อมของนักเรียนก็ได้ผลพอจะออกโรงแสดงได้ แต่อุปสรรคเรื่องโรงละครก็ตามมา เพราะไม่มีเงินจึงใช้วิธีปลุกโรงไม้ไผ่เอาผ้าเต็นท์มาขึงเป็นหลังคา ขอยืมเก้าอี้จากกระทรวงวังเท่าที่จะขอยืมได้ และเริ่มแสดงเรื่อง "เลือดสุพรรณ" เป็นเรื่องแรก การแสดงละครเรื่อง "เลือดสุพรรณ" นี้ได้ชนะใจผู้ชมมาก ถึงแม้ท่านเจ้าพระยาศรัทธาธรรมาธิเบศร์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในสมัยนั้นได้มานั่งชม ก็สั่งให้ตั้งขบประมาณเพื่อสร้างโรงละครขึ้น ก็ได้รับอนุมัติเงิน 6,500 บาท ได้ก่อสร้างโรงละครอย่างแท้จริง ถึงแม้ผู้แทนซึ่งเคยเป็นฝ่ายค้านในด้านขบประมาณ แต่เมื่อมาชมละครเรื่องนี้แล้วก็เห็นอกเห็นใจมาก และมีได้ค้านเรื่องขบประมาณเลขกลับสนับสนุนให้เพิ่มอีกด้วย ทำให้โรงเรียนเพื่อนรำและดนตรี กรมศิลปากร (โรงเรียนนาฏศิลป์) ได้มีรากฐานมั่นคงมาจนปัจจุบันนี้ในการบริหารงานในตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ตั้งแต่วันที่ 23 สิงหาคม 2477 ถึงวันที่ 20 สิงหาคม 2484 ซึ่งเป็นระยะเวลา นานที่สุด หลวงวิจิตรวาทการได้ทุ่มเททั้งในด้านบำรุง บูรณะศิลปเก่า ๆ ให้คงทนถาวร เช่น การบูรณะพระธาตุพนม ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า เจ้าอนุฯ เวียงจันทน์ ได้เสริมขึ้นไปอีก 2 วา คือ 4 เมตร หลวงวิจิตรวาทการได้ไปควบคุมการเสริมสร้างด้วยตนเองกับช่างและข้าราชการกรมศิลปากร โดยต่อสูงขึ้นไปอีก 5 เมตร จึงมองเห็นจากฝั่งแม่น้ำโขงปากนั้นได้ถนัด และพระธาตุพนมนี้ก็เป็นที่เคารพบูชาของคนทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงมาแต่โบราณกาล จนกระทั่ง

ปัจจุบันนี้ บูรณะวัดวาอาราม และสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ ตลอดจนปูชนียสถานต่าง ๆ ด้วย จนกระทั่งได้รับการยกย่องจากต่างประเทศในฐานะอันสูงด้วยทางศิลปกรรม หรือเรียกเมืองไทยว่า "ดวงใจแห่งเอเชียทวีป" (The Heart of the East)⁷ ได้ประพันธ์บทเพลงอันเป็นที่ประทับใจแก่ปวงชนทั่วไป ซึ่งเป็นเพลงที่ทำให้เกิดความสามัคคีร่วมใจกันปฏิบัติงานในเรื่องเลือดสุพรรณ ปลุกใจให้นิกถึงบรรพบุรุษผู้กอบกู้ให้ต่อสู้อัจฉริยะเมื่อมีภัยมาถึงตัว ในละครเรื่องพระมหาเทวี ให้เป็นผู้ที่มีศีลสัตย์ในละครเรื่องอานภาพแห่งศีลสัตย์ และบางเพลงก็ระคนไปด้วยความสนุกสนานรื่นเริงอย่างแท้จริง ในละครเรื่องเบญจเพศ เป็นต้น ซึ่งน้อยคนนักที่จะกระทำได้ และเพลงเหล่านั้นก็ยังอยู่ในความทรงจำของประชาชนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะในยามที่มีเหตุการณ์กรณีเขาพระวิหารเกิดขึ้น ประชาชนนิกถึงเพลงปลุกใจ นิกถึงการเขียนหนังสือโต้ตอบนานาประการ หลวงวิจิตรวาทการได้ปฏิบัติงานในหน้าที่รัฐมนตรีและอธิบดีกรมศิลปากร จนถึงวันที่ 20 สิงหาคม 2484 ก็ได้มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นระยะเวลาอันสั้น หลวงวิจิตรวาทการก็ได้ปราศรัยทางวิทยุกระจายเสียงเรื่อง "ความปลอดภัยของประเทศไทย" เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2484 และเมื่อถึงวันที่ 31 ตุลาคม 2484 ก็ได้มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในตำแหน่งนี้ได้ทำงานช่วยเหลือ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ซึ่งรักษาราชการในตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศด้วยเป็นอย่างมาก จนกระทั่งถึงวันที่ 7 ธันวาคม 2484 เวลา 22.00 น. ทางอัครราชทูตญี่ปุ่นได้เข้าพบกับ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ว่าญี่ปุ่นได้ประกาศ

⁷ชิน ชุ่มรม, วิจิตรอนุสรณ์ หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ (พระนคร : โรงพิมพ์ไม่ปรากฏ, 2505), หน้า 7.

สงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกาแล้ว แต่มิได้ถือว่าไทยเป็นศัตรู หากแต่มีความจำเป็นต้องขอทางเดินผ่านอาณาเขตไทยเท่านั้น และในวันที่ 8 ธันวาคม 2484 เวลา 02.00 น. กองทหารญี่ปุ่นก็ได้เข้าสู่ประเทศไทย โดยได้รับคำมั่นจากรัฐบาลญี่ปุ่นเป็นลายลักษณ์อักษรว่าจะเคารพเอกราช อธิปไตย และเกียรติศักดิ์ของไทย รัฐบาลจึงได้ตกลงให้ทางเดินทัพแก่ญี่ปุ่น และได้ทำสัญญาพันธมิตรระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่นได้ปฏิบัติราชการด้วยดีตลอดมาจนถึงวันที่ 17 ตุลาคม 2486 ก็ได้รับตำแหน่งใหม่คือ ตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศญี่ปุ่น ประกอบกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น จะต้องได้คนที่พูดจาดีจึงจะทำให้งานที่ได้ลงนามกันไว้ในสัญญานั้นได้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ปราศจากสิ่งเคลือบแฝงหรือซ่อนซ่อนของหมองใจซึ่งกันและกัน ขณะที่ได้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นนั้น ได้ให้ความเป็นกันเองกับบรรดาคนไทยและคนญี่ปุ่นที่ประจำศึกษาและดูงาน ณ ประเทศญี่ปุ่นมาเป็นอย่างดี จนเป็นที่รักและนับถือโดยทั่วไป วันที่ 11 กันยายน 2488 รัฐบาลไทยได้ประกาศยกเลิกสัญญาพันธมิตรระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น ทั้งนี้เนื่องมาจากสงครามโลกซึ่งญี่ปุ่นเป็นผู้ยอมแพ้ ทางฝ่ายอเมริกา อังกฤษเป็นผู้ชนะจึงได้มีการพิจารณากันถึงเรื่องอาชญากรรมสงคราม ซึ่งทำให้สถานการณ์ของประเทศไทยต้องตกอยู่ในภาวะลำบาก หลวงวิจิตรวาทการได้ถูกจับในฐานะอาชญากรรมสงครามด้วย ในระหว่างนั้นจึงได้ใช้เวลาว่างเขียนบทประพันธ์นานาประการ และด้วยความสามารถของอดีต ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้เจรจากับฝ่ายผู้ชนะว่าประเทศไทยควรจะได้รับพิจารณาในทางคดี ในฐานะผู้แพ้อย่างยุติธรรมด้วย ในที่สุดศาลลงความเห็นว่ พ.ร.บ. อาชญากรรมสงคราม พ.ศ. 2488 เป็นโมฆะ เพราะขัดกับรัฐธรรมนูญ ทำให้หลวงวิจิตรวาทการได้รับอิสรภาพ และได้ใช้เวลาว่างในขณะนั้น เขียนบทประพันธ์ ซึ่งมีความชำนาญอยู่แล้วตั้งแต่นุ่ม ๆ เพื่อพิมพ์ออกจำหน่าย หนังสือที่พิมพ์จำหน่ายในสมัยนั้นมีทั้งที่เป็นวิชาการ และนวนิยาย หนังสือวิชาการก็มี ประชุมพงศาวดาร, ศาสนาสากล, ชีวิต

แห่งละคร, กุศโลบาย, จิตวิทยาการเมือง, กำลังใจ, กำลังความคิด, วิธีทำงานและสร้างอนาคต, ทางสู้ในชีวิต, วิชาการครองเรือนครองรัก, กุศโลบายสร้างความยิ่งใหญ่, มหัศจรรย์ทางจิต, งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย ชีวิตของหลวงวิจิตรวาทการระหว่างที่เป็นนักประพันธ์มีความสุขสบายกายมาก เพราะเป็นงานที่ชอบและถนัด นอกจากนั้นยังมีคุณหญิงที่มีความรอบรู้และความสามารถช่วยเหลือได้เป็นอย่างดี งานนี้เป็นงานที่ก่อให้เกิดความมั่งคั่งดีกว่าในสมัยรัชกาล เพราะมีรายได้เฉลี่ยแล้วประมาณเดือนละ 20,000 บาท ในสมัยนั้น ซึ่งค่าของเงินมีมาก เพียง 20 บาท ก็สามารถเลี้ยงกันได้ทั้งครอบครัว แต่ว่าไม่มีเกียรติ หลวงวิจิตรวาทการก็พอใจที่จะใช้ความรู้ความสามารถที่จะก่อให้เกิดชื่อเสียงและรายได้ ได้ดำเนินชีวิตในด้านการประพันธ์มาจนถึงวันที่ 29 พฤศจิกายน 2494 ก็ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้เป็นไปในขณะหนึ่งเท่านั้น และในปีนั้นเองก็ได้มารักษาการณ์ในตำแหน่งผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วย เนื่องจากได้มีปัญหาทางด้านการศึกษาและการปกครองเกิดขึ้นเสมอ และหาตัวผู้ที่จะทำงานในหน้าที่นี้ได้ยาก หลวงวิจิตรวาทการก็ได้มาช่วยราชการในด้านนี้ชั่วคราวระยะเวลาหนึ่ง จนกระทั่งถึงวันที่ 8 มีนาคม 2495 ก็ย้ายมาจากกระทรวงการคลังมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ ได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจเพียงช่วงเวลาอันเล็กน้อย ก็ย้ายไปดำรงตำแหน่งใหม่ในฐานะเอกอัครราชทูตประจำประเทศอินเดีย เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2495 ในการดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตในครั้งนั้น ได้จัดแจงปรับปรุงสถานทูต โดยจำลองเอาพระที่นั่งอนันตสมาคมไปเป็นแบบสำหรับสร้างที่พัก ซึ่งทำให้มีความสวยงามมิใช่น้อย ในระหว่างที่ปฏิบัติหน้าที่เอกอัครราชทูตอยู่นั้นได้ไปเที่ยวชมโบราณสถาน ตลอดจนปูชนียสถานต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาและได้เขียนหนังสือไว้คือ ของดีในอินเดีย และ ลัทธิโยคี เนื่องจากประเทศอินเดียเป็นประเทศที่มีอากาศที่ร้อนแรงและหนาวจัด ทางรัฐบาลมีความเห็นใจจึงได้ย้าย

ให้ไปดำรงตำแหน่งใหม่คือ อัครราชทูตประจำประเทศสวีตเซอร์แลนด์ โดยมีฐานะส่วนตัวเป็นเอกอัครราชทูตสวีตเซอร์แลนด์ เมื่อวันที่ 14 เมษายน 2496 ณ ประเทศสวีตเซอร์แลนด์นี้เอง ต้องทำงานด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างมาก ยิ่งสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ ได้ทรงเสด็จไปประทับอยู่ที่โลซานเป็นประจำ ผู้ที่ผ่านไปสวีตเซอร์แลนด์ไม่ว่าจะเป็นนักการเมือง หรือบุคคลธรรมดา ก็ได้ให้ความอบอุ่นเป็นอย่างดี ณ ที่นี้เอง บรรดาบุตรและธิดาของหลวงวิจิตรวาทการ ก็ได้ศึกษาและได้รับปริญญา 3 คน ส่วนในด้านการปฏิบัติราชการก็ได้ทำหน้าที่ด้วยดี เป็นที่คุ้นเคย และชอบพอกับชาวต่างประเทศเป็นอันมาก และด้วยความรู้และความสามารถจึงได้รับแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ทูตประจำออสเตรีย เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2497 ด้วย และในปีนี้อีกก็ได้รับพระราชทานยศเป็นพันเอก เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2497 ในวันที่ 5 สิงหาคม 2498 ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งทูตประจำยูโกสลาเวียอีกตำแหน่งหนึ่ง และในวันที่ 6 ธันวาคม 2499 นั้นก็ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาวชิรมงกุฎ ส่วนในด้านการประพันธ์ยังมีได้หยุดลง ได้เขียนบทความ "แม่ศรี-คู่สร้าง" ให้ ฯพณฯ พลเอก หลวงสุทธีสารภณกร พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงทิพย์ สุทธีสารภณกร จนกระทั่งในเดือนตุลาคม 2501 นั้น ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี (จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์) ก็ได้เชิญชวนไปยังหลวงวิจิตรวาทการเพื่อขอให้มาร่วมทำการปฏิวัติการปกครองของประเทศไทย ให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์และความเป็นอยู่ของประชาชนโดยทั่ว ๆ ไปให้อยู่ดีกินดี ก็น้อมรับในการมาร่วมปฏิบัติด้วยเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชนชาวไทย โดยมุ่งในด้านให้ความคิด นานาประการ ในอันที่จะทำให้ประเทศชาติมีความรุ่งเรืองวัฒนาถาวร ได้เริ่มปฏิบัติงานช่วยเหลือ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีตั้งแต่ลอนดอนเป็นต้นมา ได้ทำงานอย่างจริงจัง อุทิศเวลาและความสุขส่วนตัวทั้งสิ้นในการปฏิบัติงานในตอนแรก ๆ เป็นเวลาหลายสัปดาห์ เพื่อช่วยวางแผนการปฏิวัติ โดยมีได้คำนึงถึงความเห็นที่เหนื่อย ได้เดินทางกลับมาประเทศไทยเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2501 และเริ่ม

ทำการปฏิบัติในวันรุ่งขึ้น การปฏิบัติก็สำเร็จลงด้วยความเรียบร้อยและได้รับการ
 แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรองผู้อำนวยการฝ่ายพลเรือนกองบัญชาการปฏิบัติ และ
 ประธานกรรมการวางแผนการศึกษา กองบัญชาการปฏิบัติ จนกระทั่งในวันที่ 31
 ธันวาคม 2501 ออกจากราชการเพราะครบเกษียณอายุ แต่เนื่องจากเป็นบุคคล
 ที่ให้ประโยชน์ในการปฏิบัติราชการในคณะปฏิวัตินี้มาก ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีจึง
 ได้แต่งตั้งให้มีตำแหน่งพิเศษ เรียกว่า "ปลัดบัญชาการ" ในการจัดตั้ง
 รัฐบาลปฏิวัติเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2502 ในการจัดตั้งตำแหน่งปลัดบัญชาการ
 ให้นั้นเพราะ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีมีความไว้วางใจในความซื่อสัตย์สุจริต จงรัก
 ภักดี ตลอดจนถึงความรู้ความสามารถในการปฏิบัติราชการเป็นอย่างมาก เพราะ
 ตำแหน่งปลัดบัญชาการนี้ก็เปรียบเสมือน "เสนาธิการ" จำเป็นจะต้องรอบรู้ทุก
 สิ่งทุกอย่างและสามารถจะปฏิบัติราชการแทนได้ จึงได้เรียกชื่อในภาษาอังกฤษ
 ว่า Assistant to the Prime Minister (ผู้ช่วยนายกรัฐมนตรี) โดย
 ให้ได้รับพระราชทานเงินเดือนเท่ากับรองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการ
 กระทรวง ในการดำรงตำแหน่ง "ปลัดบัญชาการ" ติดตาม ฯพณฯ นายก
 รัฐมนตรีไปทุกหนทุกแห่งเพื่อรับทราบนโยบายของรัฐบาล และความคิดเห็นส่วน
 ตัวของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี และคอยให้คำแนะนำประกอบการพิจารณาไป
 ด้วยแล้ว และนอกจากนี้ยังจะต้องมีหน้าที่เตรียมคำปราศรัยหรือคำแถลงการณ์ให้
 ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีด้วยเพื่อแจ้งให้ประชาชนได้ทราบผลงานที่ ฯพณฯ นายก
 รัฐมนตรี หรือรัฐบาลที่ได้ปฏิบัติงานไปแล้วเพียงใด ในการเขียนสุนทรพจน์
 หรือคำแถลงการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทราบซึ่งในความ
 ประสงค์ของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ว่าปรารถนาที่จะพูดถึงตรงไหนหรือตอนใด
 หรือจะให้เน้นเรื่องอะไร หรือจะให้ผ่อนปรนตอนไหนเพียงใด ซึ่งเป็นเรื่องที่
 ปฏิบัติได้ยากและเป็นเรื่องที่ต้องปฏิบัติ ฉะนั้นจึงต้องติดตาม ฯพณฯ
 นายกรัฐมนตรีไปทุกหนทุกแห่ง สำหรับในกรณีการเจรจาเรื่องต่าง ๆ ของ
 ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี เกี่ยวกับการรับแขกผู้มีเกียรติหรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของ

ต่างประเทศ ตลอดจนนักหนังสือพิมพ์ พ่อค้าหรือประชาชน ก็ต้องเข้าร่วมประชุม ด้วยทุกครั้งเพื่อรับเอานโยบายของรัฐบาลแจ้งแก่แขกเหล่านั้น ตลอดจนเป็นที่ปรึกษา และให้คำแนะนำแก่ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีอยู่เสมอมิได้ขาด ส่วนงานที่มีความจำเป็นสำคัญและรีบด่วน เมื่อ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีมีบัญชาลงมาก็รีบปฏิบัติงานได้ทันกับความประสงค์ของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีทุกครั้ง การปฏิบัติงานของหลวงวิจิตรวาทการ นับว่าได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการช่วยเหลืองาน และเป็นທີ່ปรึกษาแก่ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี เป็นอย่างดี งานที่ได้รับบัญชามา ไม่ว่าจะเป็น ณ ที่ใด ดึกคืนสักเพียงไร ซึ่งเป็นเวลาที่ทุกคนได้หลับกันอย่างสบายแล้วก็ตาม แต่หลวงวิจิตรวาทการก็ยังคงทำงานอยู่เพื่อแข่งกับเวลาและความประสงค์ของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี เช่นในการแถลงนโยบายร่วมกับนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น เกี่ยวกับปัญหาเงินเยน ก็ได้ปฏิบัติงานถึงเวลา 00.30 น. ได้นำคำแถลงการณ์มากราบเรียน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พิจารณาในเวลา 01.00 น. ในคืนนั้นเอง ซึ่งทันกับความปรารถนาของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ที่จะได้แถลงในตอนเช้าเวลา 08.00 น. ในวันรุ่งขึ้น หลวงวิจิตรวาทการได้ล้มเจ็บลงเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2504 ด้วยโรคหัวใจ แพทย์ได้ลงความเห็นว่าจะให้พักผ่อนทำงานเสียชั่วคราว เมื่อแพทย์ได้ลงมือรักษาในระยะเวลาหนึ่งแล้วก็มีอาการดีขึ้น และอยู่ในสภาพที่เกือบจะหายปกติ ในระหว่างที่ค่อยๆ ฟูเฟื่อง อาการป่วยนั้นก็เริ่มทำงานต่อไป และในระหว่างป่วยอยู่นั้นก็ได้รับทราบข่าวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานยศเป็นพลตรี เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2504 ในการไปรับพระราชทานยศนั้นยังไม่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จนกระทั่งถึงวันที่ 8 ธันวาคม 2504 ประธานาธิบดีอาเจนตินาก็ได้แวะมาเยือนประเทศไทยในฐานะแขกของรัฐบาล ก็ได้มีโอกาสร่วมสนทนาด้วย และในการเดินทางกลับของประธานาธิบดีอาเจนตินานั้นเองได้มอบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ "Grand Cross of the Mayo A1 Merito" ชั้น 1 ให้เพื่อเป็นเกียรติยศต่อวงศ์ตระกูลต่อไป และได้ไปรับพระราชทานติดยศพลตรี ต่อพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัว ในวันที่ 21 ธันวาคม 2504 หลวงวิจิตรวาทการได้เขียนคำปราศรัยให้แก่ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี เป็นครั้งสุดท้าย ทั้งนี้เนื่องจากเป็นความประสงค์เจาะจงโดยเฉพาะของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ที่จะให้ได้เขียนคำปราศรัยให้ดีเป็นพิเศษ เพื่อจะได้นำไปปราศรัยในวันเปิดการประชุมการสังคมนครแห่งชาติ ครั้งที่ 2 ในวันที่ 26 มีนาคม 2505 ณ ศาลาสันติธรรม ซึ่งในการปราศรัยของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีในวันนั้น เป็นที่ประทับใจแก่บรรดาผู้ที่เข้าร่วมประชุมเป็นอันมาก จึงถือได้ว่าหน้าที่ในการเขียนคำปราศรัยให้ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ได้สิ้นสุดในวันที่ 23 มีนาคม 2505 นั้นเอง เพราะหลังจากนั้นก็ไม่มี การเขียนคำปราศรัยอีกจนกระทั่งถึงแก่อนิจกรรม คณะแพทย์ ซึ่งมี พลตรี พร พิศกนก และข้าราชการโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ก็ได้มาตรวจ สอบอาการ ตามรายงานของเครื่องวัดการเต้นของหัวใจ ตลอดจนความดันของโลหิตก็เป็นไปตามปกติ ไม่มีอาการรุนแรงแต่ประการใดทุกคนจึงพากันโล่งใจไป เพราะว่างานที่หลวงวิจิตรวาทการได้รับปากต่อ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ได้เสร็จสิ้นไปแล้ว 1 เรื่อง และในวันรุ่งขึ้น ซึ่งเป็นวันเสาร์ที่ 31 มีนาคม 2505 เวลาตี 2 เศษ ๆ ก็ได้ลุกขึ้นมาเพื่อที่จะทำงานเกี่ยวกับโรงละครแห่งชาติให้เสร็จสิ้นไป ก็รู้สึกหอบ ได้พูดว่า "เมื่อคืนวันพฤหัสบดีก็หอบแต่วันนี้เป็นมากกว่า" แต่เพื่อไม่ประมาทคุณหญิงก็ได้ตามคณะแพทย์ผู้รักษา เพื่อตรวจอาการ และได้ฉีดยาแล้วให้นอนพักผ่อน คณะแพทย์ก็ได้กลับเมื่อเห็นว่าหลับแล้ว และในเวลาตี 5 เศษ ๆ นั้นเอง ก็ได้ตื่นขึ้นมาเพื่อจะทำงานต่อไป เพราะงานยังค้างอยู่ในตอนตี 2 ก็รู้สึกตัวว่าหายใจไม่สะดวกและอาการก็กำเริบมากขึ้น และต่อมาในเวลา 06.00 น. เศษ นั้นเองหลวงวิจิตรวาทการก็ได้ถึงแก่อนิจกรรมไปโดยสงบ ท่ามกลางคุณหญิงประภาพรรณ ศรีภริยาอันเป็นที่รัก พร้อมด้วยทั้งลูก ๆ ในการสละร่างหลวงวิจิตรวาทการไปได้ก่อให้เกิดความเศร้าสลดโดยทั่ว ๆ ไป มิใช่แต่ในครอบครัวของหลวงวิจิตรวาทการ มิใช่แต่คณะรัฐบาลนี้ ตลอดจนบรรดาญาติพี่น้องและเพื่อนฝูง แต่ความเศร้าสลดอันนี้ได้แพร่ไปถึง

ประชาชนที่ได้ติดตามศึกษาชีวประวัติ ตลอดจนการประพันธ์ การละคร และบทเพลงที่กระตุ้นเตือนใจให้รักบ้านเกิดเมืองนอนของเราอยู่นานแล้ว หายใจไปหมดแล้ว ซึ่งนักโต้วาทีชั้นดี นักประพันธ์ชั้นเยี่ยม นักแต่งบทเพลง นักแต่งบทละคร^๕ และนักฟื้นฟูนาฏศิลป์ของไทยอันวิเศษสุด ที่ทำให้นาฏศิลป์ของไทยได้มีความวัฒนาถาวรยั่งยืนมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ และนักการทูตที่ดีที่สุดของประเทศไทย เพราะหลวงวิจิตรวาทการสามารถใช้ความสามารถของตนเอง ได้เข้าปฏิบัติงานทุกยุคทุกสมัย โดยมีได้เป็นที่รังเกียจของคณะรัฐบาลในชุดใด ๆ ทั้งนี้เพราะหลวงวิจิตรวาทการได้นำเอาแต่สิ่งที่ดีงามของคณะรัฐบาลชุดหนึ่งมาใช้ในอีกรัฐบาลหนึ่งก็สามารถจะใช้ได้ดี นอกจากนั้นหลวงวิจิตรวาทการยังได้มีมติประจำใจอยู่ว่า "อันที่จริงคนเขาอยากให้เราดี แต่ถ้าเด่นขึ้นทุกทีเขาหมั่นไส้ จงทำดีแต่อย่าเด่นจะเป็นภัย ไม่มีใครอยากเห็นเราเด่นเกิน" ฉะนั้น ความดีของหลวงวิจิตรวาทการย่อมจะเป็นเครื่องพิสูจน์ได้เป็นอย่างดีว่า หลวงวิจิตรวาทการได้มีคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติและประชาชนชาวไทยเพียงใด

---

^๕ สวัสดิ์ วรรณโกวิท, คุณานุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ (พระนคร : โรงพิมพ์การพิมพ์สตรีสาร, 2505), หน้า 32.

การตีความแนวความคิดทางการเมืองของหลวงวิจิตรวาทการ

หลวงวิจิตรวาทการ ได้ชื่อว่าเป็นนักคิดที่ได้ประพันธ์งานเขียนไว้มากมาย ที่ประสงค์จะสื่อความคิดทางการเมืองแทรกไว้ในบทประพันธ์ โดยแบ่งเป็นเรื่อง ๆ ดังนี้

อำนาจและคุณธรรมทางการเมือง

เรื่องของอำนาจ การก้าวขึ้นสู่อำนาจ การขยายอำนาจและการรักษาอำนาจไว้ให้ยาวนาน เมื่อพูดถึงเรื่องของอำนาจทำให้มุ่งที่จะคิดไปถึงความมีอำนาจวาสนา การอยู่ในฐานะทางสังคมที่สูงส่ง การมีอำนาจบังคับบัญชา การมีสิทธิที่จะทำอะไรได้ตามความพอใจของตนเอง หรืออย่างน้อยก็มีสิทธิทำตามที่ตนเห็นว่าเป็นทางดี อำนาจที่เรามักจะนึกถึงก่อนสิ่งอื่นนั้นได้แก่อำนาจทางฐานันดร เช่น การเป็นพระมหากษัตริย์ การเป็นประมุขของรัฐ การเป็นนายกรัฐมนตรี การเป็นผู้เผด็จการ หรือเป็นอะไรก็ได้ที่มีอำนาจบังคับบัญชาสูงที่สุดยังสามารถทำอะไรได้ตามใจตนเองทุกอย่างก็ยิ่งเป็นการดี การสร้างความยิ่งใหญ่ทางอำนาจ ย่อมจะต้องสร้างขึ้นด้วยการทำลายฝ่ายตรงข้ามเสียก่อน เพราะอำนาจเป็นสิ่งที่ต้องแย่งชิงเอามา^๑ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของอำนาจที่เหนือคนแล้วไม่มีใครได้มาเปล่า ๆ หรือโดยทางตรงเป็นเรื่องที่ต้องใช้เล่ห์เหลี่ยมกุศโลบายใช้วิธีการทำร้ายมาทั้งนั้น ดังเช่นตัวอย่างในประวัติศาสตร์ของไทยเรา ที่พระเพทราชาและพระเจ้าเสือไม่ได้เป็นผู้ยิ่งใหญ่ทางอำนาจวาสนา ท่านทั้งสองนี้ได้สร้างอำนาจขึ้นมาด้วยความฉลาดเฉียบแหลมด้วย

^๑ วิจิตรวาทการ, กุศโลบายสร้างความยิ่งใหญ่ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สารมวลชน, 2532), หน้า 6.

เล่าให้เหลี่ยมกุศโลบายนานาประการด้วยความสามารถในการทำรัฐประหาร แย่งราชสมบัติจากทายาทโดยชอบธรรมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถืออำนาจเต็มเปี่ยมอยู่ในมือ การกระทำของท่านทั้งสองนี้เป็นตัวอย่างแห่งการก้าวขึ้นสู่อำนาจ กล่าวคือ วิธีการก้าวขึ้นสู่อำนาจนั้นไม่ต้องคำนึงถึงศีลธรรมหรือความผูกพันทางจิตใจ ฆ่าได้ไม่เฉพาะแต่ศัตรู แม้มิตรก็ฆ่าได้ถ้ามิตรนั้นจะไม่เป็นประโยชน์อะไรอีกต่อไป¹⁰ การสร้างความยิ่งใหญ่ทางอำนาจย่อมจะต้องสร้างขึ้นด้วยการทำลาย ดังเช่นบทประพันธ์ชื่อ "มหาบุรุษ" ที่หลวงวิจิตรวาทการได้ประพันธ์ขึ้นและได้พูดถึงการก้าวขึ้นสู่อำนาจของผู้ปกครอง โดยยกเอาเรื่องของพระเจ้าอาเล็กซานเดอร์มหาราชมาสื่อถึงผู้อ่านว่า พระเจ้าฟิลิปผู้เป็นพระราชบิดามีพระชายาใหม่อีกพระองค์หนึ่ง ครั้นเมื่อพระเจ้าฟิลิปสิ้นพระชนม์ พระชายาพระองค์ใหม่พยายามที่จะให้พระราชโอรสของพระนางขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินต่อจากพระราชบิดา โดยพระนางเองจะเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระเจ้าอาเล็กซานเดอร์มหาราชทรงทราบจึงจับฆ่าเสียทั้งแม่ทั้งลูก แล้วสถาปนาตนเองขึ้นครองราชสมบัติต่อไป¹¹ และนอกจากนี้หลวงวิจิตรวาทการยังได้เปรียบเทียบการสร้างความยิ่งใหญ่ระหว่างโคลัมบัสกับอเมริโก เวสปุจจี ในหนังสือเรื่อง "กุศโลบายสร้างความยิ่งใหญ่" ไว้ที่น่าสนใจว่า โคลัมบัสไม่เคยได้ผลประโยชน์อะไรจากการค้นพบโลกใหม่คือทวีปอเมริกา ซึ่งสมบูรณ์พลสุดอยู่ในเวลานี้ แม้แต่ชื่อเสียงก็ไม่ได้¹² ส่วนอีกคนหนึ่งคือ อเมริโก เวสปุจจี ซึ่งเป็นชาวอิตาลีเลียนด้วยกันที่ได้เดินทางไปภายหลังโคลัมบัสไปยังแผ่นดินที่โคลัมบัส

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

¹¹ วิจิตรวาทการ, มหาบุรุษ (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2495), หน้า 29.

¹² วิจิตรวาทการ, กุศโลบายสร้างความยิ่งใหญ่ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สารมวลชน, 2532), หน้า 12.

ได้พบแล้วนั่นเอง แต่โฆษณาเก่งแสดงตัวว่าเป็นคนแรกที่ได้พบทวีปใหญ่หาทาง
 ให้มีการพิมพ์ตำราภูมิศาสตร์ใหม่ เอาชื่อตัวเป็นชื่อทวีปที่พบใหม่ว่า "อเมริกา"
 คน ๆ นี้เลยเอาชื่อเสียงไปหมด ความแตกต่างระหว่างโคลัมบัสกับ อเมริโก
 เวสปุจจี นั้นถือว่าโคลัมบัสเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่ไม่รู้จักใช้กลยุทธ์สร้างความยิ่งใหญ่
 ส่วนอเมริกา เวสปุจจี ไม่ใช่ผู้ยิ่งใหญ่อะไร แต่รู้จักใช้กลยุทธ์สร้างความยิ่งใหญ่
 เลยยิ่งใหญ่จริง ๆ นามของคนผู้นี้กลายเป็นชื่อทวีป "อเมริกา" โดยไม่มีใคร
 ใดเปลี่ยนได้ แม้ชาวอเมริกันหรือชาวโลกทั้งหลายในสมัยใหม่นี้จะรู้ว่าอเมริกา
 เวสปุจจี เป็นแต่ นักฉ้อฉล คือฉ้อเอาชื่อของโคลัมบัสไปก็ไม่มีใครสามารถเปลี่ยน
 ชื่อทวีปอเมริกาให้เป็นอย่างอื่นได้ คงใช้ชื่อฉ้อฉลอันนี้เรื่อยมา เรื่องนี้เป็นคติ
 สอนใจอีกอย่างหนึ่งว่า ผู้มีนามปรากฏในที่สำคัญต่าง ๆ นั้น ไม่ได้แปลว่าเขา
 เป็นคนสำคัญมีประโยชน์จริงเสมอไป ชื่อเสียงก็เหมือนทรัพย์ ฉ้อโกงกันได้

การต่อสู้เพื่อที่จะก้าวขึ้นสู่อำนาจเป็นความจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์จึง
 ต้องมีเขี้ยวเล็บอย่างเดียวกับสัตว์ อย่าพยายามเข้าใจว่ามนุษย์เจริญแล้วมีสภาพ
 ดีกว่าสัตว์ มีศีลธรรม มีการศึกษาดี ความจริงคนเรายังมีความรู้มากเข้าก็ยังมี
 การข่มเหงกันมากขึ้น วิทยาการยิ่งก้าวหน้ามากทางประทุษร้ายกันก็ยิ่งมีมากขึ้น
 ฉะนั้นถ้าหากใครมาประทุษร้ายเรา เราจะต้องถูกประทุษร้ายตอบ เป็นวิธีป้องกัน
 การประทุษร้ายอย่างดีมาก แม้ว่าจะไม่ต้องด้วยหลักศีลธรรมหรือกฎหมาย ก็ดู
 เหมือนว่าจะไม่มีวิธีอื่นใดที่ดีไปกว่า อันที่จริงการป้องกันการต่อสู้ด้วยวิธีนี้ก็ เป็น
 วิธีธรรมชาติ และเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ เป็นความยุติธรรมในสังคมโบราณ
 เพราะถึงแม้ในโลกสมัยโบราณเมื่อมนุษย์ยังได้ชื่อว่าเป็นป่าเถื่อนอยู่ก็ต้องการ
 ความยุติธรรมเหมือนกัน ยิ่งเป็นเรื่องของการเมืองการปกครองด้วยแล้วยังมี
 ความสำคัญใหญ่ เพราะไม่ว่าประเทศใดบ้านเมืองใดจะรอดพ้นจากการประทุษ
 ร้ายได้ด้วยวิธีเดียวคือ มีเขี้ยวเล็บเพื่อสร้างความกลัวให้แก่ผู้อื่น มนุษย์ทำร้าย
 มนุษย์ด้วยกันก็ไม่ต่างไปจากสัตว์ร้ายทำร้ายสัตว์ร้ายด้วยกัน ดังนั้น การป้องกัน

การถูกทำร้ายที่ทรงประสิทธิภาพที่สุดก็คือการใช้วิธีการที่ร้ายเท่า ๆ กัน การจะ
 ระวังวิธีการร้ายอันหนึ่งให้ได้ก็มีความจำเป็นต้องใช้วิธีการที่รุนแรงกว่า การ
 ปราบปรามประเทศที่รุกรานก็ต้องปราบปรามด้วยการรุกรานที่รุนแรงกว่า การ
 ปราบปรามโจรผู้ร้ายที่ปล้นสะดมโดยใช้อาวุธ การปราบปรามก็ต้องใช้อาวุธที่มี
 ประสิทธิภาพสูงกว่า การปราบปรามคนที่ประทุษร้ายเป็นส่วนตัวก็จะต้องใช้วิธี
 ที่ร้ายกว่า คำกล่าวเช่นนี้อาจจะฟังดูแล้วขัดกับหลักศีลธรรม แต่เป็นความจริง
 และเป็นความจำเป็นสำหรับชีวิตในการที่จะก้าวขึ้นสู่อำนาจ ไม่ว่าจะเป็ใน
 เรื่องของส่วนตัวบุคคลหรือในเรื่องชาติบ้านเมืองก็ตาม

สงครามเป็นของร้ายแต่เป็นของร้ายที่จำเป็น เพราะโลกไม่สามารถ
 หนีพ้นสงครามและความขัดแย้งได้ อันที่จริงทางดีของสงครามก็มีมากเหมือนกัน
 เพราะเป็นมูลเหตุแห่งความก้าวหน้าทางวิชาการที่มนุษย์คิดค้นขึ้นได้ใหม่หลายสิ่ง
 หลายอย่างอื่นเนื่องมาจากความจำเป็นที่จะต้องต่อสู้กัน ยกตัวอย่างเช่น ก่อน
 สงครามโลกครั้งที่สองการเดินทางไปยุโรปทางเครื่องบินต้องพักนอนเป็นแห่ง ๆ
 เพราะเครื่องบินโดยสารไม่มีบินในเวลากลางคืน¹³ แต่ถึงกระนั้นก็เป็นความ
 ตื่นเต้นเพราะจากประเทศไทยไปยุโรปใช้เวลาเพียงห้าหกวันแทนที่จะเป็นเดือน
 โดยทางเรือเดินทะเล มาภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้เองที่มนุษย์เรามี
 ความเชี่ยวชาญในการบินเวลากลางคืนโดยใช้เวลาบินจากประเทศไทยไปยุโรป
 เพียงสิบสามชั่วโมงเศษเท่านั้น ถ้าไม่ใช่เพราะสงครามนวัตกรรมใหม่ ๆ ก็จะไม่

---

¹³ วิจิตรวาทการ, การคลังยามสงคราม หนังสือที่ระลึกในงาน
 พระราชทานเพลิงศพ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ (พระนคร : โรงพิมพ์ไม่
 ปรากฏ, 2505), หน้า 282.

ไม่เกิดไม่มีใครพยายามคิดค้น จึงเห็นได้ว่าความดีของสงครามก็มีอย่างเอกรอนันต์ ซึ่งเกิดขึ้นด้วยความจำเป็นในการที่จะก้าวขึ้นไปสู่อำนาจ

เรื่องดุลแห่งอำนาจ เป็นวิธีที่ใช้กันมากในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง การใช้ดุลแห่งอำนาจมีสองวิธี วิธีหนึ่งคือสร้างดุลของตัวเอง หมายถึงการสร้างเสริมกำลังป้องกันและอิทธิพลทางการเมืองแห่งประเทศของตัวเองให้เท่าเทียมประเทศอื่นเพื่อมิให้ใครกล้าทำร้าย วิธีนี้จะทำได้แต่เฉพาะประเทศใหญ่ ๆ ส่วนประเทศเล็กมีทางจะสร้างดุลภาพแห่งอำนาจไปอีกวิธีหนึ่ง คือ ดำเนินนโยบายให้ประเทศใหญ่มีผลประโยชน์ขัดแย้งกันอยู่ในประเทศของเรา ซึ่งเป็นทางหนึ่งที่จะรักษาความปลอดภัยหรือความมั่นคงของตัวเองไว้ได้ เรื่องนี้เป็นที่รู้กันว่าการที่ประเทศไทยของเราสามารถดำรงเอกราชมาได้ตลอด สมัยที่รอบประเทศของเราตกเป็นเมืองขึ้นของตะวันตกนั้น ก็เพราะอังกฤษกับฝรั่งเศสมีผลประโยชน์ขัดแย้งกันอยู่ในประเทศของเรา ฝ่ายหนึ่งคอยกัดกันอีกฝ่ายหนึ่งไม่ให้เอาเราเป็นเมืองขึ้น แม้เราจะต้องประสบความสูญเสียเรื่องดินแดนไปมากก็จริง แต่ก็ยังรักษาเอกราชไว้ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นการใช้เล่ห์เพื่อให้หลุดพ้นจากกับดัก

ในสภาวะบ้านเมืองตกอยู่ในภาวะคับขันมีการแก่งแย่งชิงอำนาจกันย่อมจะมีเรื่องคนตรงเป็นเหยื่อของคนคด ความซื่อสัตย์พ่ายแพ้ความทรยศ และความจงรักภักดีเป็นเครื่องมือที่คนมักใหญ่ใฝ่สูงใช้คนซื่อไปตายอยู่เสมอ เสียที่ดูยังมีคนกลัวน้อยกว่ามนุษย์ที่เหี้ยมโหด¹⁴ คำสอนที่จะให้คนมีความสุขชีวิตที่ตรง

¹⁴ วิจิตรวาทการ, มหาบุรุษ (พระนคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ
บรรณาการ 2, 2472), หน้า 3.

นั้นล้วนเป็นเครื่องมือของคนโง่งที่จะทำให้คนโง่งตายใจ แล้วตบตาเอาไว้อย่างสะดวก แล้วหันไปถือสุภาษิตลาตินที่ว่า "มนุษย์เป็นสุนัขจึงจอกที่คอยทำร้ายเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน"¹⁵ ความรู้และความสุจริตเป็นสิ่งที่มนุษย์จำต้องมีโดยแท้ แต่ที่ว่าเพียง 2 ประการเท่านั้น ยังไม่เพียงพอที่จะนำตนขึ้นสู่ฐานะอันสูงสุดได้ เพราะว่าความรู้ที่ตัวเองเราจะต้องรู้จักใช้ในทางที่เหมาะสม และความสุจริตนั้นก็จะต้องใช้ให้ถูกต้องตามกาลเทศะเหมือนกัน จริงอยู่คนเราไม่ควรประพฤติกุสุจริตและควรยอมอดตายเสียดีกว่าที่จะกระทำการอันมิชอบ แต่การประกอบความสุจริตที่ตัวเองก็ต้องระวังให้มาก จะทำพรั้าเพรื่อโดยไม่เหลือขาดดูแลเหตุการณ์รอบรอบตัวบ้างก็จะกลับให้โทษมากกว่าให้คุณ ใ้ว่าทำความสุจริตแล้วจะให้คุณเสมอไปก็หาไม่ได้

ความรักชาติ

ในเรื่องของความรักชาติถือว่าเป็นความรักที่ยิ่งใหญ่ มีอาณาภาพเหนือสิ่งอื่นใด หลวงวิจิตรวาทการยังแสดงให้เห็นว่าความรักชาติยังอยู่เหนือความรักของบิดาผู้ให้กำเนิดที่มีต่อบุตรซึ่งเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของตนเสียอีก ดังเรื่องที่หลวงวิจิตรวาทการได้ประพันธ์ไว้ตอนหนึ่งในบทละครเรื่อง "เลือดสุพรรณ" ที่มังมหาราชาผู้เป็นแม่ทัพและเป็นบิดาสั่งประหารชีวิตมังรายทั้ง ๆ ที่เป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของตนเอง ในความผิดฐานที่มังรายปล่อยเชลยศึกคนไทยให้หนีไป ซึ่งนับว่าเป็นความผิดร้ายแรงเทียบเท่ากับการทรยศต่อชาติ¹⁶ แม้ว่าความรัก

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

¹⁶ ประอรรัตน์ บุรณมาตร์, หลวงวิจิตรวาทการ กับบทละครประวัติศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528) หน้า 95.

ของพ่อที่มีต่อลูกจะสูงส่งเพียงใดก็ตาม หลวงวิจิตรวาทการได้ปลุกฝังความคิดว่าไม่มีความรักใดยิ่งใหญ่ไปกว่าความรักชาติ หน้าที่ของชาวไทยจะต้องป้องกันภัยที่จะเกิดแก่ชาติ เมื่อปรากฏว่ามีผู้ใดทรยศก็ต้องเอาใจใส่ที่จะระงับเหตุนั้น โดยหลวงวิจิตรวาทการได้พยายามสอดแทรกปลุกฝังความรักชาติ เข้าไปในบทละคร ซึ่งให้เห็นว่าหน้าที่ที่มีต่อประเทศชาติต้องมาก่อนสิ่งอื่น เพราะหน้าที่ต่อชาติยิ่งใหญ่เหนือสิ่งอื่นใด จึงมีความจำเป็นที่จะต้องตอบแทนและมีความกตัญญูต่อประเทศชาติ บทละครเรื่อง "เลือดสุพรรณ" ซึ่งหลวงวิจิตรวาทการได้ประพันธ์ขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2479 ได้เป็นแรงบันดาลใจอันสูงส่งที่ช่วยให้ประชาชนชาวไทยทั้งชาติมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ในบทละครเรื่องนี้หลวงวิจิตรวาทการได้ใช้จิตวิทยาในการผูกเรื่องได้อย่างแนบเนียน โดยการนำเอาประวัติศาสตร์ที่พ่ายกองทัพมาตีไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อรบชนะแล้วก็กระทำทารุณโหดร้ายต่อคนไทย การผูกเรื่องแบบนี้เป็นวิธีการที่สร้างศึกลงบ้าน เพื่อให้เกิดความสามัคคีภายใน นอกจากนี้หลวงวิจิตรวาทการยังสร้างตัวละครสำคัญคือดวงจันทร์ ให้เป็นเพียงผู้หญิงตัวเล็ก ๆ คนหนึ่งแต่มีจิตใจที่เข้มแข็ง กล้าหาญและเด็ดเดี่ยว ยอมสละชีวิตให้แก่ชาติบ้านเมือง ดวงจันทร์ได้ชักชวนคนไทยให้ต่อสู้กับพม่า ทั้ง ๆ ที่ฝ่ายคนไทยมีกำลังน้อยกว่าและไม่มีอาวุธ โดยใช้คำพูดที่ปลุกเร้าใจเป็นอย่างยิ่งคือ "พวกเรามีน้อยและไม่มีอาวุธจะต่อสู้ แต่เลือดสุพรรณไม่เคยกลัวใคร สู้เถอะ มีเท่าไรสู้เท่านั้น มาพวกเรา พวกเลือดสุพรรณอยู่ที่ไหนบ้าง มากันให้หมดเลือดสุพรรณไม่เคยขลาด ใครคว้ออะไรได้ก็มาเถอะ มาด้วยกัน มาตายด้วยกัน"¹⁷ จากนั้นยังปลุกเร้าใจด้วยเพลงเลือดสุพรรณ ซึ่งปลุกใจให้เกิดความสามัคคีร่วมใจกันต่อสู้ศัตรูของประเทศชาติ หลวงวิจิตรวาทการมีจุดมุ่งหมายที่จะปลุกใจให้รักชาติ และเผยแพร่ความคิดตามแนว

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

ทางลัทธิชาตินิยมไปสู่ประชาชน การใช้ละครเป็นเครื่องอบรมจิตใจคนดูและปลุกใจให้รักชาตินี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นนักประพันธ์พระองค์แรกในประเทศไทยที่ใช้บทละครเป็นเครื่องช่วยอบรมจิตใจของพลเมือง ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ที่เจริญรอยเบื้องพระยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการใช้ละครเป็นสื่อในการปลุกใจประชาชน และการที่จะให้บทละครของหลวงวิจิตรวาทการเข้าถึงประชาชนมากที่สุดเพื่อปลุกฝังแนวความคิด "ชาตินิยม" ให้ซึมซาบเข้าไปในความรู้สึกนึกคิดของประชาชนส่วนใหญ่มากที่สุดนั้น บทละครของหลวงวิจิตรวาทการจึงต้องมีหลายรสหลายอย่างเพื่อตอบสนองความต้องการ และรสนิยมของผู้ชมระดับต่าง ๆ บทละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ แต่ละเรื่องมีเนื้อหาปลุกเร้าใจให้รักชาติบ้านเมือง โดยเน้นให้เห็นถึงถิ่นกำเนิดของชนชาติไทย การถูกชาติอื่นมารุกราน การกอบกู้เอกราชของชาติ ความเจริญรุ่งเรืองและความยิ่งใหญ่ของชาติในอดีต ทั้งนี้ได้สอดแทรกทัศนคติเกี่ยวกับ "ลัทธิชาตินิยม" ให้แก่ประชาชน โดยตอกย้ำให้เกิดความรักชาติยอมเสียสละแม้กระทั่งชีวิตและเลือดเนื้อเพื่อรักษาไว้ซึ่งเอกราชอธิปไตยของชาติ จะเห็นได้ว่าหลวงวิจิตรวาทการพยายามนำเอาวีรกรรมของวีรบุรุษมาแสดง เพื่อที่จะปลุกฝังความรักชาติให้แก่ประชาชน โดยให้ประชาชนเอาเยี่ยงอย่างวีรบุรุษทั้งหลายที่ยอมสละเลือดเนื้อและชีวิตเพื่อกอบกู้อิสรภาพของชาติบ้านเมืองไว้¹⁸

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

ดังนั้น หลวงวิจิตรวาทการจึงได้แต่งบทละครโดยมุ่งที่จะให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน เพื่อต้องการจะดึงดูดความสนใจของประชาชน พร้อมกันนั้นก็ใช้บทละครเป็นพาหนะนำความคิดลัทธิชาตินิยมมาสู่ประชาชน มากกว่าที่จะมุ่งด้านสุนทรียภาพหรือคุณค่าทางวรรณศิลป์เพียงอย่างเดียว และในบทละครแต่ละเรื่อง หลวงวิจิตรวาทการ ยังได้ประพันธ์เพลงประกอบการแสดงบทละครให้เกิดความรักชาติได้อย่างซาบซึ้งและกินใจ สร้างพลังความเป็นชาตินิยมอย่างล้าลึก เช่น

เลือดสุพรรณ

จากบทละครเรื่อง "เลือดสุพรรณ" พ.ศ. 2497

เลือดสุพรรณเคยหาญในการศึก   เห็นมอญกล้าสู้ไม่รู้หนี
ไม่ครั้นคร้ามขามใจต่อไพร่   ผู้ใดมีดีพรวดว่ามารบ
สร้อย... มาด้วยกัน มาด้วยกัน เลือดสุพรรณเอ๋ย
เลือดสุพรรณ เข้าประจัน ออย่าได้พริ้นเลย
อยู่ไม่สุขเขามารุกแดนตระหน่ำ   ให้ชอกช้ำแสนอนาถชาติไทยเอ๋ย
เขาเมียนฆ่าเพราะว่าเห็นเป็นเชลย   จะนั่งเฉยอยู่ท่าไมพวกไทยเรา
สร้อย... มาด้วยกัน มาด้วยกัน เลือดสุพรรณเอ๋ย
เลือดสุพรรณ เข้าประจัน ออย่าได้พริ้นเลย
อันเมืองไทยเป็นของไทยไซ้ของอื่น   มาต่อสู้กับเถอะเราเอ๋ย
ถึงตัวตายอย่าเสียดาบชีวิตเลย   มาเถอะเหวষพวกเรามากกล้าประจัญ
สร้อย... มาด้วยกัน มาด้วยกัน เลือดสุพรรณเอ๋ย
เลือดสุพรรณ เข้าประจัน ออย่าได้พริ้นเลย

รักเมืองไทย

จากบทละครเรื่อง "ราชมนู" พ.ศ. 2479

(สร้อย) รักเมืองไทย ชูชาติไทย ทะนุบำรุงให้รุ่งเรือง สมเป็นเมืองของไทย

เราชาวไทย เกิดเป็นไทย ตายเพื่อไทย ไม่เคยอ่อนน้อม เราไม่ยอมแพ้ใคร
ศัตรูใจกล้า มาแต่ทิศใด ถ้าข่มเหงไทย คงจะได้เห็นดี (สร้อย)

เราชาวไทย เกิดเป็นไทย ตายเพื่อไทย เรารักเพื่อนบ้าน เราไม่รานรุกใคร
แต่รักษาสีทิว อีสระของไทย ใครทำซ้ำใจ ไทยจะไม่ถอยเลย (สร้อย)

เราชาวไทย เกิดเป็นไทย ตายเพื่อไทย ถ้าถูกข่มเหง แล้วไม่เกรงผู้ใด
ตั้งงูตัวนิต มีพิษเหลือใจ เรารักเมืองไทย ยิ่งชีพเราเอย (สร้อย)

ศรีอยุธยา

จากบทละครเรื่อง "พระเจ้ากรุงธนฯ" พ.ศ. 2480

(สร้อย) กรุงศรีอยุธยา ราชธานีไทย ถึงเคยแตกแหลกไป ก็ไม่สิ้นคนดี
เราจะรบศัตรู ต่อสู้ไพร่ เราจะกู้เกียรติศรี-อยุธยาไว้ เอย

อยุธยารุ่งเรืองกระเดื่องนาม เมืองงามธรรมชาติช่วยสนอง
บริบูรณ์ลุ่มน้ำและล้าคลอง ท้าวอุทองทรงสร้างให้ชาวไทย (สร้อย)

ครึ่งโบราณแพ้วมาเป็นข้าเขา	พระนเรศวรเจ้าทรงกู้ได้
ไล่ศัตรูไปให้พ้นแผ่นดินไทย	ศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี (สร้อย)
ชาวศรีอยุธยามาด้วยกัน	เลือดไทยใจมั่นไม่พริ่นหนี
ชีวิตเราขอน้อมยอมพลี	ไว้เกียรติศรีอยุธยาคู่ฟ้าดิน (สร้อย)

ต้นเถิดชาวไทย

จากบทละครเรื่อง "ศึกกลาง" พ.ศ. 2480

ต้นเถิดชาวไทย อย่าหลับไหลลุ่มหลง	ชาติจะเรืองดั่งรังก็เพราะเราทั้งหลาย
ถ้ามีวหฬิมวหลง เราก็คงละลาย	เราต้องเร่งชวนชวาย ต้นเถิดชาวไทย
บ้านเมือง ยามเฟื่องฟูรุ่งเรือง	ก็อย่าลืมชวนชวาย
เปลอตัวศึกมา เราจะพากันตาย	จำไว้เถอะสหาย ต้นเถิดชาวไทย
ชาติไทย เราไม่น้อมยอมใคร	จะสู้จนชีพสลาย
หวังผดุงแหลมทอง เราพี่น้องหญิงชาย	อย่าให้ชาติสูญหาย ต้นเถิดชาวไทย

เมืองของเรา

บ้านเมืองของเรา เขามารุกราน	เราก็ชายชาติทหาร ใจนิจยอมแพ้อเขา
เขตแดนของไทย ดวงใจของเรา	ใครหลอคูเบา กลัวเขาทำไม
กรุงศรีอยุธยา ลิ่นชาติตาแล้วหรือ	คนดีมีฝีมือ หายไปทางไหน
เมืองของเรา เขาทำซ้ำใจ	พวกเราไปไหน ไม่มาต้านทาน

หลวงวิจิตรวาทการ ได้กล่าวลัทธิชาตินิยมไว้ว่า ลัทธิชาตินิยมได้คลี่คลายขยายตัวขึ้นมาจากส่วนลึกที่สุดของชาติญาณดั้งเดิม และจากกำลังแห่งความสะเทือนใจของมนุษยชาติ ซึ่งแสดงตัวออกเป็นความรักปิตุภูมิอันก่อขึ้นจากรากฐานแห่งความรักครอบครัว ความรักประเทศชาติและความรักภาคภูมิใจในความสำเริงแห่งชาติของตน ลัทธิชาตินิยมจะไม่หยุดนิ่งด้วยการรบชนะหรือความพ่ายแพ้ทุกครั้งที่มีการทำสงคราม หรือมีการทำสันติภาพลัทธิชาตินิยมยังเป็นไฟร้อนแรงขึ้นทุกที ไฟแห่งชาตินิยมที่แรงกล้าสามารถจะลุกโผลงขึ้นจากความพ่ายแพ้และความมีชัยได้ทุกครั้ง¹⁰

การปฏิรูปรัฐใหม่

การก้าวขึ้นสู่อำนาจหลายวิธี วิธีหนึ่งในหลายวิธีคือ รัฐประหาร และการปฏิวัติ หลวงวิจิตรวาทการได้กล่าวไว้ว่า คำว่า "ปฏิวัติ" เป็นคำที่เราควรจะรู้จักกันมานานแล้ว มีอยู่ในธรรมจักรซึ่งพวกเราที่คุ้นเคยกันมาก คำว่า "ปฏิวัติ" นั้นหมายความว่า "เป็นการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้น" สมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเราไม่สู้จะค่อยได้พูดคำนี้กันเพราะมันเป็นเรื่องล่อแหลมทางการเมือง ด้วยเหตุว่าเรายังไม่ได้ทำความเข้าใจกันให้แน่นอนว่าการปฏิวัตินั้นหมายความว่าอย่างไร เราเข้าใจกันไปว่าการที่เปลี่ยนแปลงอำนาจของผู้ปกครองแผ่นดิน กล่าวคือ บุคคลคณะหนึ่งคณะใดเข้ายึดอำนาจการปกครองแล้วล้มผู้ปกครองเก่าเสีย แล้วเข้าจัดการการปกครองใหม่ เราเข้าใจว่านั่น

¹⁰ วิจิตรวาทการ, บทเพลงปลุกใจ หนังสืออนุสรณ์ในการสถาปนาอภิชน
นางอุณฺ์น ประสารศุภพจน์ (นครหลวงกรุงเทพธนบุรี : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น,
2515,) หน้า 63-68.

แหละคือการปฏิวัติ ที่จริงหาใช่เช่นนั้นไม่ ถ้าเราจะพูดถึงการเมือง มีกิจการอยู่สองอย่าง อย่างหนึ่งคือ "รัฐประหาร" ซึ่งหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรมทรงแปลมาจากคำว่า COUP D'ÉTAT ในภาษาฝรั่งเศส COUP แปลว่า "ตี" ส่วนคำว่า D'ÉTAT แปลว่า "รัฐ"²⁰ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว "รัฐประหาร" แปลว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือการโค่นล้มอำนาจของผู้ปกครองคนเก่า แล้วเปลี่ยนตัวผู้ปกครองคนใหม่ นั่นคือลักษณะของรัฐประหารแต่ไม่ใช่ลักษณะของการปฏิวัติ เพราะฉะนั้นในทางการเมืองเขาจึงสอนกันว่าเมื่อทำการรัฐประหารแล้วก็ต้องทำการปฏิวัติต่อไป ถ้าใครทำรัฐประหารแล้วไม่ทำการปฏิวัติต่อไป รัฐประหารอันนั้นก็ไม่สามารถยั่งยืนอยู่ได้ กล่าวคือ ถ้ามีใครสักคนหนึ่งที่มีพรรคพวกและมีกำลังมากเพียงไปโค่นรัฐบาลเก่าลงไป แล้วตั้งตัวเองขึ้นเป็นรัฐบาลต่อไป และไม่ได้ทำอะไรให้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือยังคงดำเนินวิถีแบบเก่าไม่ทำให้เจริญขึ้นมาก็เชื่อว่าไม่ได้ทำการปฏิวัติ รัฐประหารนั้นก็ไม่สามารถอยู่ยั่งยืนได้เลย มีวันใดวันหนึ่งก็จะถูกโค่นล้มกลับลงมา นี่เป็นหลักวิชาการทางการเมือง เพราะเหตุนี้ความข้อนี้จึงได้เป็นหลักอันหนึ่งที่นิยมถือกันอยู่เสมอในบรรดาบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการเมืองว่า เรื่องรัฐประหารคือการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลที่ปกครองประเทศนั้น เป็นงานเริ่มต้นไม่ใช่งานที่เป็นส่วนสำคัญ แต่เรื่องสำคัญที่สุดอยู่ที่การทำการปฏิวัติต่อไป

---

²⁰ วิจิตรวาทการ, ปาฐกถาเรื่องการอบรมในวัด (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไม้ปรากฏ, 2505), หน้า 251.

การวางตัวเป็นกลาง

หลวงวิจิตรวาทการ ได้กล่าวถึงกลุ่มประเทศที่วางตัวเป็นกลางไว้ว่า มีอยู่ 3 ประเภท คือ

1) พวกที่เป็นกลางอย่างแท้จริง คือ ไม่เอากับฝ่ายไหนเป็นกลางอย่างเคร่งครัด อย่างยุติธรรม และมีศีลธรรมอันดี เช่น สวิสเซอร์แลนด์กับสวีเดน สำหรับประเทศสวิสเซอร์แลนด์นั้นถือความเป็นกลางเคร่งครัดถึงขนาดที่ไม่ยอมเข้าเป็นสมาชิกแห่งสหประชาชาติ โดยอ้างว่าถ้าเข้าไปก็อาจเกิดความจำเป็นต้องพัวพันในกรณีขัดแย้งระหว่างสองค่าย ซึ่งอาจจะกระทบกระเทือนถึงความเป็นกลางได้ พวกที่เป็นกลางในประเภทนี้ล้วนเป็นประเทศที่มีความพอตัว (self-sufficiency) มีฐานะทางเศรษฐกิจดีจนไม่ต้องพึ่งใคร ไม่ต้องรับความช่วยเหลือจากใคร และมีกำลังป้องกันประเทศอย่างเข้มแข็ง ถึงแม้จะไม่มีปริมาณมากแต่ก็มีคุณภาพสูงเป็นอันดับหนึ่ง เช่น ประเทศสวิสเซอร์แลนด์สามารถทำอาวุธปรมาณูได้เอง และมีถึงกับสามารถให้ประเทศใหญ่ ๆ เช่น ฝรั่งเศสและอิตาลีกู้เงิน นอกจากนี้ยังมีเงินให้ธนาคารโลกกู้อีกด้วย

2) ได้แก่ประเทศที่โดยมากเป็นชาตินิยม ลัทธินี้ได้ถูกประณามมามากมายในสงครามโลกครั้งที่สอง พวกชาตินิยมจึงไม่กล้าแสดงตัวออกมามากนัก แต่มีพฤติกรรมให้เราสังเกตทราบได้ว่าประเทศใดเป็นชาตินิยมประเภทนี้เพราะวิธีดำเนินนโยบายภายนอกไม่เหมือนกัน นโยบายภายนอกคือนโยบายต่างประเทศพวกนี้พยายามเป็นมิตรกับทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายคอมมิวนิสต์และฝ่ายเสรีนิยม แต่ส่วนนโยบายภายในนั้นพวกปราบคอมมิวนิสต์ในประเทศของตนอย่างเข้มแข็งพยายามดำเนินนโยบายช่วยตัวเองมากที่สุด และไม่ค่อยยอมรับความช่วยเหลือจากประเทศใดในลักษณะที่เป็นการให้เปล่า ประเทศดังกล่าวนี้มีอยู่

จำนวนไม่น้อยตั้งแต่ใกล้บ้านเรา เช่น พม่า อินโดนีเซีย ไปจนถึงตะวันออกกลาง กับประเทศอาหรับทั้งหลายในแอฟริกา พวกนี้ไม่ชอบใช้คำว่าเป็นกลางเพราะคำว่าเป็นกลางนั้นมีทั้งดีและไม่ดี พวกนี้จึงได้คิดคำใหม่ขึ้นใช้คำในภาษาอังกฤษว่า non-aligned หรือ non-alignment แปลว่าไม่เข้าแถวกับใคร

3) ได้แก่ประเทศที่เป็นกลางอย่างจ่อมปลอม ไม่มีหลักการ ไม่มีอุดมคติ ใช้คำว่าเป็นกลางเพียงเพื่อเป็นการหากินล้วงกระเป๋าทั้งสองฝ่าย แล้วก็ล้วงได้มากจริง ๆ ด้วย พวกนี้พยายามเอาใจคอมมิวนิสต์มากกว่าฝ่ายเสรีนิยม ออกเสียงเข้าข้างคอมมิวนิสต์เสมอ และชอบขู่เชิญว่าถ้าฝ่ายโลกเสรีไม่ช่วยเขาจริง เขาก็จะไปเป็นพวกคอมมิวนิสต์ ซึ่งแปลว่าเขาอาจจะเปลี่ยนพวกเปลี่ยนฝ่าย และเปลี่ยนสีโดยไม่ต้องคำนึงถึงศีลธรรมศีลสัตย์พวกนี้หาประโยชน์ได้มาก ได้รับความช่วยเหลือมากกว่าพวกอื่น ทั้งนี้เพราะฝ่ายคอมมิวนิสต์ก็ช่วย ฝ่ายโลกเสรีก็ช่วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกาต้องทุ่มเทความช่วยเหลือให้มากขึ้นไปอีก เพราะถ้าหากไม่เป็นที่พอใจ เขาก็อาจจะหันไปอยู่ในค่ายคอมมิวนิสต์ได้จริง ๆ²¹

ยุคสมัยของการล่าอาณานิคมหมดไป แต่ประเทศใหญ่ ๆ ทั้งหลายก็ยังมี ความจำเป็นต้องขยายอิทธิพล หาดลาดการค้า หาดดินแดนที่เป็นกันชนและหาพวกพ้องสำหรับช่วยเหลือกันในยามจำเป็น ฉะนั้นในช่วงสมัยของการเผชิญหน้าระหว่างเสรีนิยมกับคอมมิวนิสต์ ต่างฝ่ายต่างจึงต้องพยายามแสวงหาพวกไว้จึง

---

²¹ วิจิตรวาทการ, โลกปัจจุบันในแง่ประวัติศาสตร์ หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ (พระนคร : โรงพิมพ์ไม่ปรากฏ, 2505), หน้า 246-247.

ได้เกิดวิธีการใหม่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คือวิธีการช่วยเหลือด้วยการให้กู้เงินกับวิธีการช่วยเหลือโดยการให้เปล่า และการให้ความช่วยเหลือเช่นว่านี้มีสองทางคือทางเศรษฐกิจกับทางทหาร อันที่จริงวิธีการดังกล่าวนี้นับว่าเป็นประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ สำหรับทางฝ่ายผู้ออกเงินช่วยเหลือถ้าสามารถผูกจิตใจเอาไว้เป็นมิตรได้จริงก็จะดีกว่าการเอามาเป็นเมืองขึ้นเพราะไม่ต้องลงทุนเอากองทัพของตนเข้าไปตั้งประจำ ไม่ต้องรับผิดชอบในกิจการภายในทุกอย่าง เช่น สร้างบ้านสร้างเมือง สร้างเส้นทางคมนาคม สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล ฯลฯ ไม่ต้องลงทุนเอานักปกครองเข้าไปปกครองและประโยชน์สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือในการปกครองอย่างเมืองขึ้นนั้นประเทศที่ปกครองไม่กล้าที่จะเอาคนพื้นเมืองมาตั้งเป็นกองทัพใหญ่ หรือมอบอาวุธยุทธภัณฑ์ให้มากนัก แต่วิธีการช่วยเหลือซึ่งผูกจิตใจไว้ได้จริงนั้นสามารถจะสนับสนุนให้เกิดมีกองทัพพื้นเมืองอย่างมีสมรรถภาพ มอบอาวุธยุทธภัณฑ์อย่างดีที่สุดให้ได้²² และสามารถจะเอาเป็นมิตรได้จริงในการสู้รบ นับว่าเป็นการประหยัดกำลังแรงและประหยัดชีวิตคนของตนเองด้วย ส่วนทางประเทศที่ได้รับความช่วยเหลือก็ไม่ต้องรู้สึกขมขื่นเหมือนอย่างที่ถูกปกครองเป็นเมืองขึ้น และสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ประเทศของตนได้มาก

กองทัพแห่งชาติ

เรื่องกองกำลังแห่งชาติ หลวงวิจิตรวาทการได้ปลูกฝังความคิดให้เตรียมพร้อมจับอาวุธป้องกันประเทศ โดยได้แทรกไว้ในบทละครประวัติศาสตร์เรื่อง "ศึกกลาง" ซึ่งหลวงวิจิตรวาทการได้ประพันธ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2480 ว่า

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 250.

"ทุกคนกลับไปทำมาหากินตามภูมิลำเนาได้ แต่ขอให้จำไว้ว่าการศึกสงครามอาจจะมีขึ้นโดยที่เราไม่รู้ตัว ฉะนั้นพวกเราต้องเตรียมตัวให้พร้อมไว้เสมอ เมื่อมีข้าศึกจู่โจมเข้ามาก็ให้เราสามารถจับอาวุธขึ้นป้องกันบ้านเมืองได้ทันที" และในบทละครเรื่อง "เบญจเพศ" ซึ่งแต่งในปี พ.ศ. 2481 ก็ได้กล่าวถึงการเตรียมพร้อมเสมอเมื่อชาติต้องการว่า "แม้จะหาที่เพาะปลูกทำมาหากินโดยชอบธรรมก็ยังคงถือตัวเป็นทหารของชาติ เมื่อชาติต้องการเมื่อใดก็จะถึงที่ทันที"²³

โชคชะตา

สำหรับชาติแต่ละชาติ ถ้ามนุษย์ไม่ชวนชวายเป็นอะไร โชคชะตาของชาติก็จะเดินไปตามครรลองของมันและเรื่องโชคชะตาที่มีเองเป็นเองนี้ บางทีก็เป็นไปในทางดี ชาวฝรั่งเศสเขาถือว่าโชคชะตาของประเทศฝรั่งเศสไม่มีวันแตกดับเช่นเดียวกับที่เราเคยถือว่ากรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี หลวงวิจิตรวาทการเชื่อว่าโชคชะตาของประเทศชาติเป็นของมีจริง อาจจะมีภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นขึ้น โดยลักษณะของชาติแต่ละชาติได้จริง ๆ แต่โชคชะตานั่นเองเราก็สามารถหลอหลอมกล่อมเกล่าได้ตามความชอบใจของเรา ถ้าเราไม่หลอหลอมและทำรูปให้มันก็จะทำรูปของมันเอง ซึ่งรูปที่โชคชะตาทำขึ้นเองนั้นอาจจะเป็นรูปที่ไม่สร้างความพึงพอใจให้แก่เรา หรืออาจจะนำความทุกข์หรือความเดือดร้อนมาให้เราก็ได้ โชคชะตาเป็นของไม่อยู่นิ่งมีความเคลื่อนไหวอยู่เสมอ

²³ ประอรรัตน์ บุรณมาตร์, หลวงวิจิตรวาทการกับบทละครประวัติศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528), หน้า 102-103.

เหมือนน้ำ²⁴ การเปรียบเทียบโชคชะตากับการไหลของน้ำนั้นเป็นการเปรียบเทียบที่ถูกต้อง คือน้ำย่อมจะไหลอยู่เสมอและไหลจากที่สูงไปหาที่ต่ำ ไหลคดเคี้ยวไปตามรูปของแผ่นดินที่ไหลผ่าน สุดแต่จะมีหนทางให้วกวนไปในทิศทางใด วิศวกรผู้มีความรู้ความสามารถ อาจจะท่อน้ำให้บ่าเข้าไปในที่ที่จะช่วยทำพื้นดินให้อุดมบันดาลให้การเพาะปลูกได้ผลหรือใช้แรงน้ำให้เกิดพลังงาน เช่น กำเนิดแรงไฟฟ้าเป็นประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป แต่ถ้าไม่มีใครไปทำอะไรรน้ำก็ย่อมจะไหลจากที่สูงลงต่ำ และในที่สุดก็ไหลลงสู่มหาสมุทรหรือเหือดแห้งไปโดยไม่เกิดประโยชน์ โชคชะตาของคนหรือของชาติบ้านเมืองก็เช่นเดียวกัน มนุษย์สามารถจะหล่อหลอมทำให้เป็นไปในทางเจริญก้าวหน้าและก่อให้เกิดประโยชน์ แต่ถ้ามนุษย์ไม่ได้ทำอะไรมันก็จะเดินไปตามทางของมัน คือเดินจากที่สูงลงไปที่ต่ำ ชีวิตของบุคคลก็ดี ชีวิตของชาติก็ดี ถ้าไม่มีการหล่อหลอมกล่อมเกลาก็จะทำให้เดินต่ำลงไปทุกที และมีความทรุดโทรมแตกดับเป็นขั้นที่สุด ด้วยเหตุตั้งว่านี่เรื่องของโชคชะตานั่นจึงเป็นเรื่องที่เราจะต้องพยายามหล่อหลอม อดีตที่ผ่านมาแล้วเราไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ แต่อนาคตที่ยังอยู่เบื้องหน้าเราเราสามารถทำรูปได้ด้วยวิชาความรู้ด้วยความขยันหมั่นเพียรกับด้วยความไม่ประมาท จะเห็นได้ว่าโชคชะตาของชาตินั้นเป็นไปในทางดี คือไม่มีวันแตกดับถึงแม้จะพ่ายแพ้ย่อยยับหรือประสบภัยพิบัติประการใด เราก็สามารถจะกลับฟื้นคืนตัวได้ แต่ในเวลาเดียวกันเราก็เห็นอยู่แล้วว่าโชคชะตาของชาติบ้านเมืองนั้นเป็นเรื่องเปลอไม่ได้ ปล่อยปละละเลยไม่ได้ ถ้าหากเราเปลอหรือปล่อยปละละเลย ไม่คอยหล่อหลอมกล่อมเกลาก็ดีเราก็จะอ่อนแอลงไป ทรุดโทรมลงไป และในที่สุดภัยพิบัติก็มาถึงเรา ภาวะที่เรียกกันว่าบ้านแตกสาแหรกขาด ตลอดจนความเดือดร้อน

²⁴ วิจิตรวาทการ, วิถีทำงานและสร้างอนาคต (พระนคร : สำนักพิมพ์ดวงศึกษา, 2485), หน้า 334.

นานัปการก็มาถึง ถ้าบังเอิญโชคชะตาไม่มีใครกอบกู้ขึ้นได้เราก็จะถึงแก่การแตก
 ดับสูญสลายไป ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นสำหรับพวกเราที่จะต้องคอยหล่อหลอม
 กล่อมเกล่าโชคชะตาของชาติบ้านเมืองอยู่เสมอ และวิธีการที่จะใช้ในการหล่อ
 หลอมกล่อมเกล่าโชคชะตาของชาตินั้นก็คือวิชาความรู้ ความขยันขันแข็งหมั่น
 เพียรในการทำงานและความไม่ประมาท จึงปล้ำล้างความเชื่อเดิมว่า โชคชะตา
 เป็นสิ่งที่เป็นเองอย่างที่เรียกว่า "พรหมลิขิต" โชคชะตาเป็นของมีจริงไม่ใช่มี
 แต่เฉพาะส่วนตัวคนโชคชะตาของประเทศชาติก็มีด้วย²⁵ เช่นกันในทุกประเทศ
 กล่าวคือ จะต้องมียุทธการอันใดอันหนึ่งเกิดขึ้นซ้ำ ๆ กันในประวัติศาสตร์เกิด
 ขึ้นอย่างแปลกประหลาดไม่คาดหมายว่าจะเกิด เช่น บางประเทศเกิดมาเป็น
 ทาสของผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา แม้ว่าจะพยายามกอบกู้อิสรภาพก็อยู่ได้ไม่นานจะกลับ
 ไปเป็นทาสใหม่อีก บางประเทศถูกเขียดเจียนดินแดนถูกแบ่งปันมาตลอดประวัติ
 ศาสตร์ บางครั้งมีโอกาสรวมรวมประเทศได้แต่ก็อยู่ได้ไม่นานก็ถูกแบ่งแยกอีก
 บางประเทศไม่มีใครไปแบ่งแยก แต่มีโชคชะตาที่จะถูกแบ่งแยกก็ทำให้เกิดมีการ
 แบ่งแยกกันเอง บางช่วงสมัยเกิดมีผู้นำอัจฉริยะทำให้สามารถรวมประเทศได้
 มีกำลังเก่งกาจสามารถรบชนะหรือสามารถสร้างความสำเร็จ แต่ก็รวมอยู่ได้
 เพียงชั่วอายุของอัจฉริยะบุรุษผู้นั้น แล้วหลังจากนั้นก็เกิดการแตกแยกกันอีก

ความเข้าใจในเรื่องของโชคชะตา   ความเกียจคร้านหรือความ
 บกพร่องของกำลังใจในการทำงาน   อาจจะมาจกสาเหตุของความน้อยเนื้อ
 ต่ำใจในเรื่องโชคชะตาของตัวเอง   เป็นเรื่องที่ชอบพูดกันเสมอว่าเกิดมาไม่
 เหมือนคนนั้นไม่เหมือนคนนี่ที่เขาดีกว่าเรา   ในเมื่อเรารู้สึกตัวว่าเป็นคนอาภ
 ต่ำต้อย ไม่มีโอกาสดีเหมือนคนอื่น   ไม่มีฐานะสูงศักดิ์เหมือนคนอื่น   ไม่มีโอกาส

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 331.

ได้เล่าเรียนศึกษาเหมือนคนอื่น ความน้อยเนื้อต่ำใจเหล่านี้อาจจะนำมาซึ่งความ
 ท้อถอย หมดความมานะพยายาม ขอมพ่ายแพ้แก่โชคชะตา ดังนั้น เรื่องกำเนิด
 ของคนนับว่ามีความสำคัญมาก เพราะผู้ที่มีกำเนิดสูงย่อมมีโอกาสจะสร้างชีวิต
 ได้สูงกว่าผู้ที่มีกำเนิดต่ำต้อย ความจริงบุคคลที่สร้างความสำเร็จอย่างใหญ่หลวง
 ให้แก่ตนเองและประเทศชาตินั้น เป็นผู้ที่มีกำเนิดต่ำต้อยมากกว่าผู้ที่มีกำเนิดสูง
 นักปราชญ์ นักค้นคว้า ไม่ว่าจะในทางวิทยาศาสตร์หรือวิทยาการใด ๆ ที่ได้ค้นคว้า
 พบวิทยาการทางแพทย์ ทางวิทยาศาสตร์หรือในสาขาวิชาอื่น ซึ่งได้นำมาใช้เป็น
 ประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่โลกนั้น ส่วนมากที่สุดเป็นผู้มีกำเนิดต่ำต้อยเสียเป็นส่วนมาก
 ที่เป็นดังนี้ก็เพราะเหตุอันเดียวกันก็คือ กำเนิดที่ต่ำต้อยทำให้คนมานะพยายาม
 และความมานะพยายามทำให้เกิดผลสำเร็จ ส่วนผู้ที่มีกำเนิดสูงอยู่แล้วมีน้อยคนนัก
 ที่จะทำความพยายามจริง ๆ เพราะถึงแม้เขาจะไม่ทำอะไร เขาก็สูงอยู่แล้ว
 หากศึกษาจากประวัติศาสตร์ของชาติไทย พระมหากษัตริย์ที่ขึ้นครองราชย์ด้วย
 การก่อร่างสร้างตัว ประกอบคุณงามความดีขึ้นมาจนได้ราชสมบัติ เช่น พ่อขุนศรี
 อินทราทิตย์ สมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง สมเด็จพระเจ้ากรุงธน สมเด็จพระ
 พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ท่านเหล่านี้ล้วนแต่เป็นอัจฉริยบุรุษและสร้างความสำเร็จขึ้น
 ด้วยความมานะพยายาม สามารถขึ้นจากที่ต่ำไปสู่ที่สูง^{๒๐} สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็น
 โชคชะตาของปัจเจกบุคคล ด้วยเหตุนี้เราจึงไม่ควรอายใครในเมื่อเราอยู่ใน
 ฐานะต่ำต้อยกว่าคนอื่น หรือยากจนกว่าคนอื่น หรือมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียน
 น้อยกว่าคนอื่น ฐานะอันต่ำต้อยมาแต่กำเนิดมิใช่ความผิดของเรา เพราะเรา
 เลือกที่เกิดเองไม่ได้ ความยากจนไม่ใช่อาชญากรรม ไม่ใช่ความชั่วร้าย การที่
 เราได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนได้น้อยกว่าคนอื่น ถ้าเป็นเรื่องของโอกาสแล้ว

^{๒๐} วิจิตรวาทการ, กำลังใจ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ป.
 พิศานาเคการพิมพ์, 2517), หน้า 234.

ไม่ใช่ความผิดของเรา เรื่องเหล่านี้ไม่ใช่เรื่องที่ควรอับอาย แต่เรื่องที่ควรอับอายนั้นคือเรื่องที่เราไม่ได้ทำความพยายามอย่างที่เราควรทำ หรืออย่างที่คุณทั้งหลายเขาทำกันอย่างนี้ต่างหากที่ควรแก่การละอาย

ความตระหนี่

สำหรับเรื่องความตระหนี่ที่เหนียวหรือความประหยัด หลวงวิจิตรวาทการได้สื่อถึงผู้อ่านสอดแทรกความคิดทางการเมือง ว่าภายหลังจากที่กองทัพอากาศสหรัฐได้เอาลูกระเบิดปรมาณูทิ้งที่ประเทศญี่ปุ่น 2 ลูก ที่ฮิโรชิมา กับนางาซากิแล้ว ทำให้สงครามมหาเอเชียบูรพายุติลง รัฐบาลสหรัฐได้แถลงว่าเป็นการประหยัดอย่างใหญ่หลวง หากไม่ได้อาศัยลูกระเบิดปรมาณู 2 ลูกนี้ สหรัฐจะต้องเอาชนะญี่ปุ่นด้วยวิธีสังหารขั้นเกาะญี่ปุ่นจะต้องทำการรบบนแผ่นดิน คาดหมายว่าจะต้องเสียชีวิตทั้งทหารอเมริกันและญี่ปุ่นไม่น้อยกว่าสามล้านคนกว่าสงครามจะเสร็จสิ้นลง แต่การใช้ระเบิดปรมาณูเพียง 2 ลูก ทำให้เสียชีวิตเพียงสามแสนและทำให้สงครามเสร็จสิ้นลงจึงนับว่าเป็นการประหยัดถึงสิบเท่า²⁷ และเมื่อพูดถึงการประหยัดอาจแบ่งออกได้เป็น 3 ประการ คือ

1) การประหยัดในแง่ของการจัดการ ซึ่งเป็นความจำเป็นสำหรับกิจการทุกอย่าง ไม่ว่าจะในงานการค้า อุตสาหกรรม เกษตรกรรม งานราชการ หรือไม่ว่าจะเป็นงานใด ๆ การวางระเบียบงาน การจัดกำลังคน การแบ่ง

²⁷ วิจิตรวาทการ, การประหยัด (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2505), หน้า 2.

หน้าที่ ต้องพุ่งเล็งไปในทางประหยัด คือหมายความว่า ต้องให้ได้ผลงานที่ดีที่สุด โดยเสียค่าใช้จ่ายและแรงคนน้อยที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดการงานด้านอุตสาหกรรม ต้องคิดอย่างละเอียดมากกว่าอย่างอื่น เช่น วัสดุเหลือใช้มีความสำคัญมากเพราะเป็นการประหยัดวัตถุดิบ ต้องพยายามคิดว่าใช้วัตถุดิบทำของอย่างนี้แล้วเศษที่เหลือจะทำอะไรได้ต่อไป และเศษที่เหลือต่อจากนั้นอีกจะทำอะไรต่อไป ควรจะต้องคิดว่าเศษที่เหลือทำอะไรต่อไปเรื่อย ๆ จนหมดเพื่อไม่ให้เกิดการสูญเปล่า จะต้องพยายามคิดว่าทำอย่างไรจึงจะได้ผลผลิตที่ดีโดยเสียต้นทุนการผลิตแต่น้อยหรือทำให้ดีขึ้นโดยไม่ต้องเพิ่มทุนการผลิต

2) การประหยัดเวลา สิ่งสำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งในชีวิตของมนุษย์เราคือเวลา เพราะเป็นสิ่งที่มีความหมายเมื่อเสียไปแล้วก็ไม่สามารถจะเอากลับคืนมาได้ เราเสียเงินเสียทองเสียอะไรไปยังอาจมีทางได้คืน แต่ถ้าเสียเวลาไปแล้วจะไม่มีทางได้กลับคืนมาอีก เพราะเวลานั้นไม่หยุดมันเดินของมันไปเรื่อย ๆ วันเดือนปี ผ่านไปอย่างรวดเร็ว ทั้งงานไว้เดี๋ยวเดียวก็เข้าไปแล้ว เผลอไปหน่อยเดียวอาจจะทำให้เสียงานหรือเกิดความเสียหายขึ้นก็ได้ ฉะนั้น การประหยัดเวลาก็คือการป้องกันมิให้เวลาสูญเปล่าจึงนับว่ามีความสำคัญมาก เพราะเรื่องเวลาเสียเปล่านี้บางทีเราไม่ค่อยสนใจ แต่พอมาคิดกลับหลังระลึกถึงวันเวลาที่ผ่านไปแล้วไม่ได้ทำอะไรให้สมกับค่าของเวลา บางครั้งเราก็ต้องเสียใจอย่างมากที่ปล่อยให้เวลาผ่านไปอย่างสูญเปล่า

3) การประหยัดพลังงานในตัวของเราเอง ซึ่งเป็นเรื่องของจิตใจ และจำเป็นต้องอธิบายหนักไปในทางจิตวิทยา จิตใต้สำนึกเป็นอีกตัวหนึ่งที่ซ่อนอยู่ในตัวเรา ซึ่งโดยปกติเราไม่รู้สึกรู้สึกและไม่ค่อยจะเข้าใจกัน แต่จิตใต้สำนึกให้ประโยชน์อย่างยิ่งแก่ตัวเราเอง จิตใต้สำนึกดังกล่าวนี้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและเป็นเลขานุการที่ดีที่สุดของมนุษย์ มนุษย์เราไม่จำเป็นต้องมีที่ปรึกษาเป็นมนุษย์

เพียงอย่างเดียว แต่ปรึกษาหารือจิตใจสำนึกในตัวของเราเองก็ได้ อะไรที่เราคิดไม่ออก อะไรที่เราสงสัยไม่แน่ใจ อะไรที่เราสงสัยกลางแคลงใจไม่กล้าตัดสินใจ อะไรที่เรารู้สึกขัดสนจนปัญญาไม่รู้อะไรจะทำอย่างไรดี ให้นอนหลับเสียจะดีกว่า เพราะในระหว่างที่เรานอนหลับจิตใจสำนึกจะทำงานให้เรา เขาจะเก็บเอาไปคิด เอาไปวิจัย หาความคิดใหม่ หาทางแก้ไขให้ พอเราตื่นขึ้นมา ก็จะเกิดความคิดใหม่ มองเห็นความผิดถูกอะไรที่คิดไม่ออกในตอนก่อนนอนจะคิดออกเมื่อตื่นขึ้นมา อาการที่เกิดขึ้นมาภายหลังที่ตอนนอนใหม่ ๆ ความคิดจะปลอดโปร่งมันสมองจะแจ่มใสคิดอะไรได้ แสดงว่ามีใครช่วยคิดไว้ให้เรา ก่อนแล้ว จิตใต้สำนึกได้ช่วยทำงานให้กับเราในเวลาที่เรานอนหลับ ฉะนั้น การประหยัดพลังงานก็คือ เมื่อเกิดความสับสนขบปัญหาไม่แตก ตัดสินใจไม่ได้ จะเกิดอาการเครียดอันจะก่อให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บทางร่างกาย เพื่อเป็นการประหยัดพลังงานก็ให้นอนพักผ่อนเสีย ปล่อยให้จิตใต้สำนึกซึ่งเป็นทั้งที่ปรึกษาและเลขานุการช่วยทำงานแทนเรา เป็นการประหยัดพลังงานไว้ให้ใช้ได้อย่างยาวนาน

หลวงวิจิตรวาทการ ได้เขียนพินัยกรรมซึ่งนอกจากระบุเกี่ยวกับทรัพย์สินให้แก่ทายาทแล้ว ยังได้สอดแทรกคำสอนไว้นานัปการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของความประหยัด ได้กล่าวถึงสอนบุตรธิดามีความตอนหนึ่งของข้อ 9 ในพินัยกรรมว่า "สิ่งหนึ่งซึ่งบกพร่องที่สุดในตัวพ่อคือการประหยัดทรัพย์และสะสมเงินทอง ในชีวิตของพ่อ พ่อไม่ได้สนใจในเรื่องนี้เลย ขอให้ลูกประพฤติให้แตกต่างกับพ่อในข้อนี้ ให้ทุกคนรู้จักมัธยัสต์ เก็บออมรอมริบ มีทุนสำรองไว้สำหรับแก้ไขความลำบากในภายหน้า"²⁸

²⁸ วิจิตรวาทการ, วิจิตรวาทการอนสรณ์ เล่ม 2 (พระนคร : โรงพิมพ์รัชดารมภ์การพิมพ์, 2505), หน้า 205.

ความต้องการเรื่องฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่ายนั้น เป็นความต้องการของร่างกาย เป็นความต้องการที่ไม่จำเป็น และเราต้องให้เกียรติแก่เหตุผลของดวงจิตมากกว่าความต้องการของร่างกาย โดยถือว่าดวงจิตเป็นของสูงกว่าร่างกาย การสร้างนิสัยประหยัดและเก็บออมรอมรินั้นเป็นเรื่องที่ต้องทำด้วยความผืนใจ การหักผืนใจเข้ามาในทางดี ทางชอบเป็นการสร้างกำลังใจอยู่ในตัว การปฏิเสธตัวเองไม่ยอมทำตามความต้องการที่ไม่จำเป็นนับเป็นชัยชนะแก่ตัวเองและเป็นชัยชนะที่พระพุทธรเจ้าทรงสรรเสริญ เพราะฉะนั้นการหักใจผืนใจไม่ยอมฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย จึงเป็นกำลังใจอย่างสำคัญอันหนึ่งซึ่งมีตัวอย่างมากมายในประวัติศาสตร์ ที่แสดงว่าความฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่ายคือความอ่อนแอ แต่การประหยัดและการเก็บออมรอมรินั้นเป็นกำลังใจ พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ ผู้ที่ประวัติศาสตร์ยอมรับว่าเป็นพระมหากษัตริย์ที่เข้มแข็งสามารถ ล้วนมีนิสัยประหยัดทั้งสิ้น ดังเช่น เพรเดरिक มหาราช นโปเลียน และปีเตอร์มหาราช ท่านเหล่านี้ล้วนแต่มีนิสัยประหยัดจนกลายเป็นตระหนี่ถี่เหนียวไปเสียด้วยซ้ำ แต่ในทางตรงกันข้ามพระมหากษัตริย์ที่สุรุ่ยสุร่าย ฟุ่มเฟือยโอ้อ่า ใช้เงินโดยไม่รู้จักค่าของเงิน เช่น พระเจ้าหลุยส์ ที่ 15 ของฝรั่งเศส ล้วนเป็นคนที่อ่อนแอ ฉะนั้น นิสัยประหยัดจึงเป็นสัญลักษณ์อันแน่นอนแห่งความเข้มแข็ง^{๒๐}

^{๒๐} วิจิตรวาทการ, กำลังใจ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ป. พิศนาคะการพิมพ์, 2517), หน้า 258-259.

ที่ปรึกษา

หลวงวิจิตรวาทการ ได้พูดถึงที่ปรึกษาไว้ว่ามีประเพณีในบางประเทศที่เอานักการเมืองมาเป็นเอกอัครราชทูต ในกรณีเช่นนี้จะต้องมีที่ปรึกษาและเลขานุการเอกที่ดีมาก ทูตที่มาจากนักการเมืองเขาเองก็ยอมรับว่าเขาไม่สันตติจิตเจนนในงานการทูต เขาทำหน้าที่ควบคุมแต่นโยบาย ส่วนผู้ที่ปฏิบัติอย่างแท้จริง เช่น การเจรจาและทำเอกสารสัญญาทางการทูต ต้องมอบให้ที่ปรึกษาหรือเลขานุการเอก ซึ่งเป็นเลือดเนื้อของกระทรวงการต่างประเทศ^{๓๐} เนื่องจากภาษานักการทูตนั้นไม่ใช่ภาษาธรรมดาที่ใช้กันอยู่ทั่ว ๆ ไป และด้วยเหตุนี้คนที่เป็นนักการทูตได้นั้นมีความรู้ภาษาธรรมดายังไม่เพียงพอ ยังจะต้องเรียนรู้ภาษาทางการทูต ซึ่งทั้งวิธีเขียนและวิธีพูดไม่เหมือนภาษาทั่ว ๆ ไป และจะต้องเล่าเรียนศึกษากันเป็นพิเศษ ไม่ใช่ว่าเล่าเรียนภาษาอังกฤษมาดีแล้วก็จะเขียนหนังสือราชการกระทรวงการต่างประเทศได้ทันที จำเป็นจะต้องฝึกฝน จะต้องเห็นตัวอย่าง ต้องเคยชินกับวิธีพูดวิธีเขียนแบบการทูต หลวงวิจิตรวาทการพยายามชี้ให้เห็นว่าผู้ที่ก้าวไปสู่ตำแหน่งสูงสุด หากตัดสินใจทำในสิ่งที่ตนเองมีความรู้ความชำนาญ โอกาสที่จะเกิดการผิดพลาดก็จะมีไม่ค่อยบ่อยนัก แต่ในทางตรงกันข้ามหากจะตัดสินใจในสิ่งที่ตนเองขาดความชำนาญ เพื่อประกันความผิดพลาดจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมามีที่ปรึกษา ดังที่หลวงวิจิตรวาทการได้เล่าให้ฟังว่า ในสมัยที่ท่านดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ นายบุญย์ เจริญชัย เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม ในฐานะที่นายบุญย์ เจริญชัย ได้สำเร็จการศึกษาชั้นด็อกเตอร์ทางกฎหมาย รัฐบาล

^{๓๐} วิจิตรวาทการ, วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 2 (พระนคร : โรงพิมพ์รัชดารมภ์การพิมพ์, 2505), หน้า 159.

จึงได้มอบหมายให้ร่างหนังสือประท้วงการกระทำอันหนึ่ง ไปยังสถานทูตแห่งหนึ่ง นายบุญย์ เจริญชัย ได้ร่างหนังสือประท้วงมาเป็นอย่างดีทั้งในข้อกฎหมาย และหลักการ แต่ด้วยเหตุที่เรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นเรื่องละเอียดอ่อน มีความจำเป็นจะต้องมีผู้มีความรู้ความชำนาญทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา นายบุญย์ เจริญชัย จึงได้นำร่างหนังสือประท้วงฉบับดังกล่าวมาปรึกษาหลวงวิจิตรวาทการ ให้ทำการตรวจแก้ หลวงวิจิตรวาทการเห็นว่าร่างหนังสือประท้วงดังกล่าวมีถ้อยคำสำนวนที่แข็งกร้าวทั้งฉบับ จึงได้บรรจงแก้ร่างใหม่ให้สร้างความพอใจให้แก่เจ้าของร่างเป็นอันมากและในที่สุดร่างหนังสือประท้วงดังกล่าวก็ได้ถูกส่งไปถึงสถานทูตแห่งนั้น ซึ่งก็ได้รับการตอบสนองและบังเกิดผลดีแก่ประเทศชาติเป็นอย่างดี

สรุป

วรรณกรรมที่หลวงวิจิตรวาทการได้ประพันธ์ไว้จำนวนมากมายซึ่งมีทั้งประเภททางวิชาการ ประเภทบทละคร ประเภทนวนิยาย ประเภทคำสอนและปาฐกถา รวมทั้งบทเพลงต่าง ๆ วรรณกรรมเหล่านี้หลวงวิจิตรวาทการได้แฝงคติที่เป็นความคิดทางการเมืองไว้อย่างลึกซึ้ง ทั้งความคิดทางการเมืองที่แสดงออกมาอย่างเปิดเผยและที่ซ่อนความหมายจริง ๆ ที่ประสงค์จะสื่อไว้ทั้งนี้ เพราะด้วยข้อจำกัดเกี่ยวกับสถานะของผู้ประพันธ์ในขณะประพันธ์งานเขียนชิ้นนั้น รวมถึงตลอดถึงบริบททางการเมืองในขณะประพันธ์ จึงทำให้ผู้อ่านจะต้องตีความจากตัวบทเพื่อค้นหาความหมายที่แท้จริงที่แฝงอยู่ในบทประพันธ์นั้น ดังตัวอย่างเช่น จากบทประพันธ์ เพลงประกอบละครเรื่อง เลือดสุพรรณ ซึ่งหลวงวิจิตรวาทการได้ซ่อนความหมายที่ประสงค์จะสื่อถึงผู้ฟังอีกความหมายหนึ่งว่ามีใช้แต่เฉพาะชายฉกรรจ์ที่จะออกรบเท่านั้น ส่วนสตรีก็สามารถออกรบได้เช่นกัน เนื้อความของ

เพลงจึงต้องการปลูกเร้าความรักชาติ รักปิตุภูมิ ให้มีจิตสำนึกที่จะต้องรวมกำลัง
สามัคคีกัน ยอมสละแม้ชีวิต ในขณะที่ชายฉกรรจ์ออกไปรบจนหมดหมู่บ้านแล้วก็
ยังไม่เพียงพอต่อการทำศึก จึงจำเป็นต้องเสริมกำลังจากสตรีที่ยังเหลืออยู่อีก
ทางหนึ่ง

ในช่วงชีวิตหลวงวิจิตรวาทการมีบทบาทอยู่เบื้องหลังการเมืองการปกครอง
ของไทยในหลายช่วงที่ทำหน้าที่เป็นมันสมองให้แก่ผู้ปกครองบ้านเมือง ท่านมี
ความคิดในเชิงสร้างสรรค์ และสิ่งที่ท่านคิดนั้นได้นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชาติ
บ้านเมืองอย่างมหาศาล ยังประโยชน์ให้แก่ประชาชนมีความพึงพอใจในตัวแบบ
การเมืองการปกครองในยุคนั้น ประชาชนมีความเป็นอยู่สมบูรณ์พลสุข ขจัดปัญหา
เรื่องปากท้องและเรื่องความยากจนของประชาชนได้เป็นอย่างดี ปัญหาความวุ่น
วายทางการเมืองก็ไม่มี การพัฒนาความเจริญมาสู่ชาติบ้านเมืองก็เป็นไปอย่างมี
ประสิทธิภาพไม่ว่าจะเป็นในด้าน เศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่เป็นไปตามแผน
พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้เห็นว่าตัวแบบการเมืองการปกครองที่ถูก
นำมาใช้ในยุคนั้นนั้นดำเนินไปอย่างเหมาะสมผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิต (way of
life) ของประชาชน

ผลงานประพันธ์ของหลวงวิจิตรวาทการย่อมแสดงให้เห็นว่าน่าเลื่อมใส
ศรัทธา น่านับถือในวิชาการ แม้แต่ผู้บริหารประเทศก็ยังให้ความไว้วางใจ ความ
เคารพนับถือ และเลื่อมใสในสมองซึ่งเปรียบประดุจเป็นดวงประทีปให้ความสว่าง
ไสวแก่การดำเนินชีวิตของประชาชนทุกชั้น ส่วนจะมากหรือน้อยก็สุดแต่สมองและ
สติปัญญาของผู้ศึกษาตีความแต่ละคน ผู้บริหารประเทศชาติหลายท่านได้ให้ความ
เคารพรัก และนับถือ ตลอดจนมอบความไว้วางใจในการทำการงานสำคัญเพื่อ
ประเทศชาติ ที่มีผลงานออกมาเด่นชัดอย่างแท้จริงเช่นนี้ ก็เพราะหลวงวิจิตร
วาทการ เป็นผู้ที่ได้ตั้งปณิธานอันแน่วแน่ว่าจะดำเนินชีวิตด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต

ขออุทิศชีวิต ร่างกาย เพื่อประเทศชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ความตั้งใจอธิษฐานอันนี้ก็สัมฤทธิ์ผลสมดังความมุ่งหมายทุกประการ กล่าวคือ อดีตนายกรัฐมนตรี้ ผู้มีสมองอันเฉียบแหลมเฉลียวฉลาดได้มอบหมายให้หลวงวิจิตรวาทการช่วยทำประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองอย่างมากมาย ดังปรากฏจากจดหมายของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บริหารประเทศผู้เรืองนาม ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า "เรื่องนี้เป็นเรื่องลับที่สุด เป็นความเป็นความตายและเป็นเรื่องใหญ่ยิ่งของประเทศชาติ ผมจึงขอมอบความไว้วางใจมาให้แก่คุณหลวงที่จะเก็บความลับนี้ไว้อย่างสำคัญที่สุดเฉพาะตัวคุณหลวงเองเท่านั้น และทั้งผมเองก็ได้กล่าวแล้วว่าผมเชื่อมั่นในมันสมอง ความสามารถของคุณหลวงประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งประวัติศาสตร์ได้แสดงให้เห็นว่า ผู้มีวิชาความรู้นั้นเราต้องไปหาและต้องไปค้นคว้าเอาตัวมาใช้ให้เป็นประโยชน์เสมือนหนึ่งเล่าปี่ต้องไปยืมค่านับที่ปลายเท้าของเบ้ง เพื่อเชื้อเชิญให้ขงเบ้งมาร่วมงานเป็นเสนาธิการในการศึก ผมเองก็คิดเช่นนั้นถ้ามีคนดี มีวิชาความรู้เรื่องใด อยู่ที่ไหน ผมยินดีไปพบ เคารพ และรับฟังในสิ่งเหล่านั้น ดังนั้นจึงก่อให้เกิดความคิดในสิ่งเหล่านั้นขึ้น และเรียนขอฟังในผลวิทยาทานของคุณหลวงซึ่งมีเหนือกว่าผมทุกประการ เพื่อทำประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมืองเป็นส่วนรวมอีกด้วย ฯลฯ"³¹

³¹ วิจิตรวาทการ, มันสมองคู่มือฝึกสมองสู่ความสำเร็จ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สารมวลชน, 2535), หน้าค่านาคครั้งที่ 13 โดยคุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ